

VODIČ ZA PRISTUP TRANZICIONOJ PRAVDI ORIJENTISAN KA ŽRTVAMA

GIJTR

Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

International Coalition of
SITES of CONSCIENCE

The **International Coalition of Sites of Conscience** (ICSC or the Coalition) is a global network of museums, historic sites and grassroots initiatives dedicated to building a more just and peaceful future through engaging communities in remembering struggles for human rights and addressing their modern repercussions. Founded in 1999, the Coalition now includes more than 300 Sites of Conscience members in 65 countries. The Coalition supports these members through seven regional networks that encourage collaboration and international exchange of knowledge and best practices. The Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation is a flagship program of the Coalition.

www.sitesofconscience.org

The **Humanitarian Law Center** (HLC) has been documenting war crimes and human rights violations committed during the former Yugoslavia conflicts since 1992, and today, is the largest documentation center of crimes committed during these wars. HLC's War Crimes and Past Human Rights Violations Database preserves over 100,000 digitalized sources, documentation that has been used by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and courts in the region in numerous cases.

www.hlc-rdc.org

PILPG
A Global Pro Bono Law Firm

The **Public International Law & Policy Group** (PILPG), a 2005 Nobel Peace Prize nominee, is a global pro bono law firm providing legal assistance to governments, sub-state entities, and civil society groups worldwide on peace negotiations, post-conflict constitution drafting, and transitional justice. To facilitate the utilization of this legal assistance, PILPG also provides policy formulation advice and training on matters related to conflict resolution.

www.publicinternationallawandpolicygroup.org

 CSVr
Centre for the Study of
Violence and Reconciliation

Founded in 1989, the **Centre for the Study of Violence and Reconciliation** (CSVr) aims to understand and prevent root causes of violence in all its forms and address its consequences in order to build sustainable peace and reconciliation in South Africa and across the African continent. CSVr's work addresses a wide range of forms of violence and conflict – past and present – including criminal, political, collective, and domestic and gender violence, as well as violence against children.

www.csvr.org.za

 AJAR
ASIA JUSTICE AND RIGHTS

Asia Justice and Rights (AJAR) works to strengthen accountability and human rights in the Asia-Pacific region. Focusing on countries involved in transition from a context of mass human rights violations to democracy, AJAR strives to build cultures based on accountability, justice and a willingness to learn from the root causes of mass human rights violations.

www.asia-ajar.org

Pokrivaj: Vrouwen, Nepal

O VODIČU

Ovaj Vodič nastao je u okviru projekta Pristup tranzicionoj pravdi orientisan ka žrtvama koji sprovodi Globalna inicijativa za pravdu, istinu i pomirenje (GIJTR). Projekt je osmišljen da pomogne akterima civilnog društva koji rade neposredno sa žrtvama u kontekstu tranzacione pravde obezbeđivanjem obuke za unapređenje njihovih veština kao i razmene u cilju učenja i povezivanja sa organizacijama civilnog društva (OCD) koje rade u različitim kontekstima. U maju 2022, partneri GIJTR, Fond za humanitarno pravo (HLC), Međunarodna koalicija Mesta savesti (ICSC), Pravda i prava Azije (AJAR), Grupa za međunarodno javno pravo i politiku (PILPG), i Centar za studije nasilja i pomirenja (CSVRL) odabrali su osam aktivista OCD iz Albanije, Egipta, Indonezije, Iraka, Nepala, Gambije i Jemena da učestvuju u četvorodnevnoj razmeni i obuci kroz virtualnu radionicu o podršci učešću žrtava u svim procesima i mehanizmima tranzacione pravde, kao i procesima tranzacione pravde usmerenim na traume.

Krajnji cilj ovog projekta je izrada vodiča u kojem se ističu praktični primeri i najbolje prakse prikupljene od udruženja žrtava, OCD i iz opsežnog stručnog znanja GIJTR. U tom smislu, ovaj vodič bavi se ulogom žrtava u tranzicionoj pravdi i načinom na koji žrtve mogu da učestvuju, uz poseban naglasak na psihosocijalne komponente učešća žrtava, na prednosti njihovog učešća i na izazove sa kojima se suočavaju.

Iskustvo i kontekst svake pojedinačne žrtve se razlikuju i iziskuju fleksibilnu, saosećajnu podršku od strane OCD i zvaničnih vladinih inicijativa koje su orientisane ka žrtvama. Polazeći od toga, vodič ne pruža jedinstvenu metodologiju; umesto toga, nudi niz praktičnih strategija i preporuka za rad sa žrtvama. Vodič je namenjen organizacijama civilnog društva, nadležnim državnim institucijama i profesionalcima odgovarajućih profila koji pružaju pomoć žrtvama. Vodič će posebno biti od pomoći onima koji su u početnim fazama razrade svog delovanja i terenskog rada u lokalnoj zajednici u kontekstu tranzacione pravde.

Nakon dugogodišnjih sukoba i decenija autoritarne vlasti, državni organi i civilno društvo imaju ograničene kapacitete za intervencije, odnosno adresiranje nasilja. Vlade, odnosno zvanične institucije i civilno društvo koje nastoje da implementiraju tranzicionu pravdu moraju ponovo da izgrade veze sa pogođenim zajednicama, dok se istovremeno hvataju u koštač sa različitim vidovima nasilja i neposrednim potrebebama žrtava. Pod takvim opterećenjem, vlade se često oslanjaju na pomoć međunarodnih eksperata u komisijama za istinu, istragama i programima reparacija.

Iako ovaj vodič ne može da zameni eksternu pomoći, može da obezbedi da vlade počnu da osposobljavaju državne organe za osmišljavanje i sprovođenje mehanizama koji su relevantni za žrtve i za nastavak procesa koji je orientisan ka žrtvama još dugo nakon završetka rada komisija za istinu i istraga.

Ovaj vodič pokriva više tematskih oblasti, počev od definisanja termina specifičnih za tranzicionu pravdu, do prvog kontaktta sa žrtvama i njihovog učešća u različitim mehanizmima tranzacione pravde, do dugoročnih strategija usmerenih na podršku žrtvama. Fokus je takođe na značaju integrisanja mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške u okvire tranzacione pravde.

IZJAVE ZAHVALNOST

TEHNIČKA KOORDINACIJA: Fond za humanitarno pravo

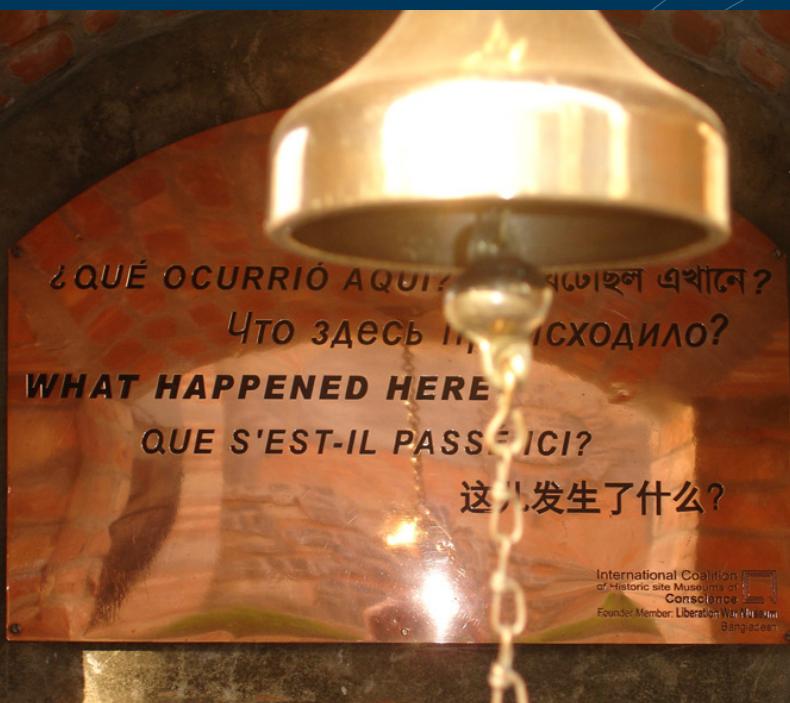
AUTORI: Fond za humanitarno pravo, Međunarodna koalicija mesta savesti, Pravda i prava Azije, Grupa za međunarodno javno pravo i politiku i Centar za proučavanje nasilja i pomirenja

Saznajte više o GIJTR na

www.gijtr.org

O GLOBALNOJ INICIJATIVI ZA PRAVDU, ISTINU I POMIRENJE

Širom sveta sve su glasniji pozivi za pravdu, istinu i pomirenje u državama u kojima nasleđe teških kršenja ljudskih prava baca senku na prelazak sa represivnih režima na participativne i demokratske oblike vladavine. Kako bi odgovorila na ovu potrebu, ICSC (ili Koalicija) pokrenula je GIJTR u avgustu 2014. GIJTR nastoji da se odgovori na nove izazovima u državama u sukobu ili tranziciji koje su suočene sa nasleđem teškog kršenja ljudskih prava ili gde se ona sada krše.

Ploča na mjestu ubijanja u Bangladešu pod pokroviteljstvom Muzeja oslobođilačkog rata.

Koalicija predvodi GIJTR, koja obuhvata još osam organizacionih partnera: Inicijativu za vladavinu prava Američke advokatske komore, Sjedinjene Države; Pravda i prava Azije (AJAR), Indonezija; Centar za proučavanje nasilja i pomirenja (CSVR), Južna Afrika; Dokumentacioni centar Kambodže, Kambodža; Fondaciju za propisani zakonski postupak, Sjedinjene Države; Fondaciju za forenzičku antropologiju Gvatemale, Gvatemala; Fond za humanitarno pravo (FHP), Srbija; i PILPG, Sjedinjene Države. Uz stručnost članova GIJTR, Koalicija koristi i znanje i dugogodišnje veze u zajednici preko 300 svojih članova u 65 država u cilju jačanja i širenja rada GIJTR. Partneri GIJTR, zajedno sa članovima Koalicije, razrađuju i implementiraju širok opseg programskih aktivnosti za brzo reagovanje i snažan učinak, primenom i restorativnog i retributivnog pristupa pravdi i odgovornosti za teška kršenja ljudskih prava. Stručnost organizacija u okviru GIJTR obuhvata:

- Kazivanje istine, pomirenje, obeležavanje, i druge oblike istorijskog sećanja;
- Dokumentovanje kršenja ljudskih prava za potrebe tranzicione pravde;

- Forenzičku analizu i druge aktivnosti vezane za nestala lica;
- Zastupanje žrtava kao što su aktivnosti za pristup pravdi, psihosocijalna podrška i ublažavanje trauma;
- Pružanje tehničke pomoći i izgradnja kapaciteta aktivista i organizacija civilnog društva radi unapređenja procesa tranzicione pravde i angažovanja u njima;
- Inicijative reparativne pravde; i
- Obezbeđivanje rodne ravnopravnosti u svim ovim procesima.

Do danas, GIJTR je predvodio aktere civilnog društva u više zemalja u razvoju i implementaciji projekata dokumentovanja i saopštavanja istine; preduzimao procenu kapaciteta lokalnih organizacija za obeležavanje, dokumentovanje i psihosocijalnu podršku; i obezbedio za preživele u Aziji, Africi i regionu Bliskog Istoka i Severne Afrike obuku, podršku i mogućnosti učestvovanja u osmišljavanju i sprovođenju pristupa tranzicionej pravdi iniciranih u lokalnoj zajednici. S obzirom na raznolikost iskustava i veština među partnerima GIJTR i članovima mreže Koalicije, program nudi post-konfliktnim državama i državama oslobođenim od represivnih režima jedinstvenu priliku da blagovremeno odgovore na potrebe tranzicione pravde, istovremeno unapređujući lokalno učešće i izgrađujući kapacitete partnera u zajednici. Od svog osnivanja, GIJTR se angažovala na radu sa ljudima iz 73 države, radila sa 738 OCD, i podržala 428 projekata čiji je nosilac zajednica i prikupila više od 6.600 svedočanstava o kršenjima ljudskih prava.

GIJTR izložba mapa tijela 2018. u Conakryju, Gvineja.

SADRŽAJ

Definisanje pristupa tranzicionoj pravdi orientisanog ka žrtvama	9
1. Prikaz tranzicione pravde	15
1.1 Prikaz mehanizama tranzicione pravde	15
1.2 Definisanje krivične pravde u kontekstu tranzicione pravde	16
1.2.2 Procesuiranje teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava, međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava	16
1.2.3 Nedržavni pravosudni mehanizmi	19
1.3 Definisanje reparacija u kontekstu tranzicione pravde	20
1.3.1 Konsultacije sa žrtvama u vezi sa reparacijama	22
1.3.2 Kolektivne reparacije	23
1.3.3 Domaći zakonski okviri	23
1.4 Definisanje kazivanja istine u kontekstu tranzicione pravde.....	24
1.4.1 Komisije za istinu.....	25
1.4.2 Amnestije	27
1.4.3 Uključivanje žrtava.....	27
1.5 Memorijalizacija u kontekstu tranzicione pravde.....	28

2. Neposredan rad sa žrtvama u praksi.....	31
2.1 Ključni principi prilikom neposrednog rada sa žrtvama.....	32
2.2 Prvi susret – Prvo stupanje u vezu sa žrtvama: mere predostrožnosti.....	34
2.2.1 Informisana saglasnost.....	34
2.2.2 Opšte mere predostrožnosti.....	36
2.2.2.1 Lična bezbednost	37
2.2.2.2 Razmena informacija i komunikacije.....	37
2.2.2.3 Bezbedne komunikacione platforme	38
2.2.2.4 Razgovori	39
Selecting a Location for Interviews	39
Physical Location	39
Handling Sensitive Information.....	39
Electronic Information Security	40
Secure Hard Information	40
2.3 Psihički indikatori žrtava u kontekstu tranzicione pravde.....	41
2.3.1 Integrисаnje duševnog zdravlja i psihosocijalne подршке	43
2.4 Faktori rizika u radu sa žrtvama u kontekstu tranzicione pravde	45
2.4.1 Posttraumatski stresni poremećaj.....	45
2.4.2 Suprotstavljeni prioriteti.....	46
2.4.3 Rodna razmatranja	46
2.4.4 Jezik	47
2.5 Zastupanje žrtava u različitim fazama tranzicione pravde	48
2.5.1 Zastupanje žrtava u postupcima za potraživanje reparacija	48
2.5.2 Zastupanje žrtava u krivičnim postupcima	51

3.	Dokumentovanje iskustava.....	55
	Primer participativnog akcionog istraživanja u dokumentovanju priča	56
	KAMEN I CVET: Učešće žrtava u traganju za istinom u kontekstu nekažnjivosti.....	56
4.	Aneks: Uzorak formulara informisane saglasnosti.....	59

DEFINISANJE PRISTUPA TRANZICIONOJ PRAVDI ORIJENTISANOG KA ŽRTVAMA

Tranziciona pravda obuhvata niz procesa i mehanizama vezanih za nastojanje društva da se suoči sa nasleđem masovnih teških zločina i rasprostranjenim kršenjima ljudskih prava kako bi osiguralo

utvrđivanje odgovornosti i pravda i ostvarilo pomirenje.¹ Kako je rečeno u izveštaju Generalnog sekretara UN o vladavini prava i tranzicionoj pravdi u konfliktnim i post-konfliktnim društвима, jedno od rukovodećih načela tranzacione pravde je obezbeđivanje centralnog mesta žrtvama u osmišljavanju i sprovođenju procesa i mehanizama tranzacione pravde.² Tranziciona pravda sastoji se i od sudskih i od vansudskih procesa i mehanizama, uključujući krivične sudove, inicijative za traženje istine, programe reparacija, institucionalne reforme, ili njihovu kombinaciju.

Sprovođenje ovih procesa i mehanizama mora da bude zasnovano na potrebama žrtava, uz svest da su angažman i uključivanje žrtava od ključnog značaja za društveno priznanje učinjenog zla i garancije da se povrede neće ponoviti. Nakon perioda nasilja i autoritarne vladavine, pozicioniranje žrtava i njihovih psihosocijalnih potreba u središte procesa tranzacione pravde ima potencijal da pokrene dugoročnu obnovu ili izgradi snažan građanski sporazum između građana i vladinih struktura.

Inicijative tranzacione pravde treba da budu primerene kontekstu, nacionalno usvojene, inkluzivne, orijentisane ka žrtvama, rodno osetljive, participativne i osnažujuće i transformativne za celokupno društvo.

(Kancelarija Visokog komesara UN za ljudska prava, o tranzicionoj pravdi i ljudskim pravima).

U okvirima standarda međunarodnog prava, domaćih sudova, kao i međunarodnih tribunala i zakona o krivičnom postupku, omogućeno je učešće žrtava u istragama, gonjenju i suđenjima za međunarodna krivična dela. Isto tako, učešće žrtava je od suštinskog značaja za vansudske procese kao što su inicijative za kazivanje istine, programi reparacija i komemoracije žrtava raznim manifestacijama sećanja. Legitimnost ovih procesa svakako u velikoj meri zavisi od stepena u kojem zajednice žrtava učestvuju u izradi programa. Ukratko, procesi tranzicione pravde orijentisani ka potrebama žrtava i zasnovani na njihovim izborima mogu da povezuju, osnažuju i transformišu društva i time doprinesu trajnom i pravednom miru.

Uprkos opštem prepoznavanju značaja pristupa orijentisanog ka žrtvama, sproveđenje ovog načela je u praksi često neadekvatno, iz više razloga. Na primarnom nivou, procesi tranzicione pravde koje sprovodi država se mogu predstavljati kao da su orijentisani ka žrtvama, a da oni budu mehanizmi o kojima žrtve možda malo znaju ili imaju malo mogućnosti da se u njih uključe. Na sekundarnom planu, identifikovanje ili imenovanje žrtava često je svedeno u uske okvire, predodređeno formalnim mehanizmima tranzicione pravde koji

Akcija za nestale, Liban

prepoznaju samo određena kršenja, počinjena samo u određenom periodu. Ovakvo sužavanje statusa žrtve često se smatra praktičnim korakom za izradu operativnog mandata za određeni mehanizam ali u mnogim slučajevima zanemaruje velike grupe zajednica i pojedinaca i uskraćuje bilo kakav oblik neposrednog zadovoljenja ili dugoročnog priznavanja. Na ova nivoa, poziv da se orijentiše ka žrtvama je nedovoljan i postoji jasan previd, kako objašnjava Robins: „Žrtve zahtevaju raznorazne odgovore i različito shvataju pravdu, ali se suočavaju sa jednim nefleksibilnim transnacionalnim diskursom koji zahteva ‘objektivne’ definicije kako žrtava tako i odgovarajućih odgovora na ono kroz šta su prošli.”³

Iako dosadašnja praksa može da posluži kao koristan vodič za identifikovanje inicijativa tranzicione pravde koje bi mogle da imaju najviše izgleda na uspeh, u idealnom slučaju takve inicijative treba da budu primerene konkretnim okolnostima svake jurisdikcije. Stoga je Visoki komesar UN za ljudska prava preporučio da inicijative tranzicione pravde treba da budu primerene kontekstu, usvojene na nacionalnom nivou, inkluzivne, orijentisane ka žrtvama, rodno osjetljive, participativne i osnažujuće i transformativne za celokupno društvo.⁴ Ovaj Vodič doprinosi poboljšanju inicijativa tranzicione pravde obrađujući potrebu sveobuhvatnog zastupanja žrtava u raznim procesima tranzicione pravde.

Prepoznavanjem ograničene i statične predstave o žrtvama i njihovim potrebama, očito je da se sama koncepcija i praksa orijentisana ka žrtvama ne može shvatiti kao jedinstvena metodologija ili jednodimenzionalni princip. Intervencije i procesi koji teže da žrtve ukalupe u jednu predstavu umnogome su u suprotnosti sa samom suštinom orijentisanosti na žrtve. Štaviše, razmimoilaženja o tome gde i kada žrtve mogu da učestvuju podvlače žetonizaciju zajednica i pojedinaca. Na primer, žrtve bi mogle da budu uključene u inicijative okrenute javnosti, ali da budu isključene iz mirovnih sporazuma i da ne budu uzete u obzir prilikom izrade nacionalnih ustava. U ekstremnim slučajevima, statično uokviravanje žrtava može da posluži za sticanje političkih poena uvođenjem hijerarhije stradanja i eksploracijom žrtava u političkom diskursu i procesima implementacije. Puko učestvovanje pojedinca ili grupe u određenom procesu ne može se izjednačavati sa inkluzijom ili smislenim angažmanom, naročito kada se izjave žrtava zloupotrebljavaju ili cenzurišu ili kada se žrtve suočavaju sa pretnjama i retrumatizacijom.⁵ Razumevanje šireg političkog i socioekonomskog konteksta u kojem se odvijaju procesi tranzicione pravde ističe postojeće puteve i ograničenja koja se nameću učešću žrtava i procesima navodno orijentisanim ka žrtvama.

Memorijalna kuća José Domingo Cañas, Čile

Neuspeh da se formalnim procesima retorika orijetisanosti ka žrtvama pretoči u adekvatno i inkluzivno učešće i zastupljenost žrtava predstavlja prazninu koju su akteri civilnog društva i udruženja žrtava često nastojali da popune. Neposredno radeći sa žrtvama i prepoznavanjem podrazumevanog ovlašćenja od pojedinaca i zajednica, OCD su suštinski pozicionirane da igraju ključnu ulogu u rešavanju neposrednih i novonastalih potreba žrtava, u kontekstu napora za ostvarivanje tranzicione pravde kako države tako i na lokalnom nivou. U osnovi, pristup orijentisan ka žrtvama nadilazi to da su žrtve svedoci ili primaoci reparacija. OCD i udruženja žrtava prednjačili su u uvođenju praksi kojima se osporavaju narativi o pasivnim, bespomoćnim ili ranjivim žrtvama i umesto toga žrtve ističu kao aktivne tvorce baš onih procesa koje smatraju ključnim za svoju pravnu zaštitu i priznavanje. Ove prakse se i dalje razvijaju i daju značajne pouke koje treba dokumentovati i podeliti.⁶ Tranziciona pravda, kao oblast koja se konstantno razvija, mora da nastoji da razume i prepozna različite koncepcije i prakse onoga što podrazumevaju pristupi orijentisani ka žrtvama. Istovremeno, potrebno je da se analiziraju i promišljaju gradivni elementi onoga što se smatra najboljim praksama i izvučenim poukama u orijentisanosti ka žrtvama. Identifikacijom tih gradivnih elemenata, organizacijama civilnog društva, udruženjima žrtava i profesionalcima pruža se prilika da sveobuhvatno prate žrtve u zadovoljavanju njihovih potreba.

PRIKAZ TRANZICIONE PRAVDE

1. Prikaz tranzicione pravde

1.1 Prikaz mehanizama tranzicione pravde

Tranziciona pravda odnosi se na niz pristupa koje društva preduzimaju da bi se suočila sa nasleđem masovnog ili sistematskog kršenja ljudskih prava, na prelazu iz vremena nasilnog sukoba ili ugnjetavanja u pravcu mira, demokratije, vladavine prava i poštovanja pojedinačnih ili kolektivnih prava. Prilikom takvog prelaza, društva moraju da se suoče sa prošlošću kako bi ostvarila holistički osećaj pravde za sve građane, uspostavila ili obnovila građansko poverenje, olakšala kolektivno isceljenje i pomirila ljude i društvene zajednice i sprečila buduće nepravde.⁷

Niz raznih mehanizama tranzicione pravde može da pomogne ranjenim društvima da počnu iz početka. Ovi mehanizmi odnose se na niz sudskih i vansudskih metoda kojima društva nastoje da se suoče sa nasleđem masovnog kršenja ljudskih prava, na svom putu od vremena sukoba i nasilja ka miru, demokratiji i vladavini prava.⁸ Glavni ciljevi tranzicione pravde su (1) uvođenje procesa kojim se utvrđuje odgovornost i priznavanja koji može da pomiri sve strane u sukobu i pogodene zajednice (2) sprečavanje i odvraćanje od ponavljanja sukoba u nastojanju da se stvori atmosfera održivog mira.⁹

U post-konfliktnom okruženju, politika tranzicione pravde može da sadrži mnogo međusobno povezanih elemenata, kao što su:

Krivično gonjenje, posebno počinilaca koji se smatraju najodgovornijim. Međutim, takvi slučajevi se retko procesuiraju pred nacionalnim pravosuđem. Zbog toga se mogu oformiti međunarodni i internacionalizovani mehanizmi pokrenuti od strane spoljnih faktora, uključujući UN i međunarodne zagovornike međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava.

Tranziciona
pravda odnosi se
na na niz pristupa
koje društva
preduzimaju
da bi se suočila
sa nasleđem
rasprostranjenih
ili sistematskih
kršenja ljudskih
prava, na svom
putu od vremena
nasilnog sukoba
ili ugnjetavanja
u pravcu mira,
demokratije,
vladavine prava
i poštovanja
pojedinačnih ili
kolektivnih prava.

Reparacije, putem kojih vlade priznaju nanetu nepravdu i preuzimaju odgovarajuće mere. Takve inicijative često sadrže materijalne elemente (kao što su novčane naknade ili zdravstvene usluge) kao i simbolične aspekte (kao što su javna izvinjenja ili dani sećanja).

Institucionalna reforma državnih institucija koje su bile umešane u nasilje, kao što su oružane snage, policija i sudovi, kako bi se demonrirala—odgovarajućim sredstvima—struktturna mašinerija nasilja i sprečilo ponavljanje teških povreda ljudskih prava i nekažnjivosti.

Komisije za istinu ili drugi načini za istraživanje i izveštavanje o sistematskim kršenjima ljudskih prava, preporučivanje promena, i kao pomoć za razumevanje osnovnih uzroka teških kršenja ljudskih prava.

Tranziciona pravda može da se ostvaruje kroz kombinaciju privremenih, namenski osnovanih tela i stalnih pravosudnih mehanizama države. Neki sistemi tranzacione pravde mogu da imaju široku nadležnost, dok su drugi mnogo manji i namenski usmereni. Iskustvo je pokazalo da osim pružanja pravne zaštite, mehanizmi tranzacione pravde pružaju mogućnost suštinskih promena u životu preživelih.

1.2 Definisanje krivične pravde u kontekstu tranzacione pravde

Od suštinskog je značaja da društva koja su pretrpela masovne teške zločine uspostave krivičnu pravdu. Krivična pravda može da igra krucijalnu ulogu u obezbeđivanju odgovornosti počinilaca, uspostavljanju mira i ponovnoj izgradnji poverenja u državne institucije.¹⁰

U kontekstu tranzacione pravde, inicijative krivičnog pravosuđa imaju tri osnovne svrhe: retribuciju, odvraćanje i osudu.

Retribucija: Među ciljevima inicijativa koje se odnose na krivično pravosuđe je kažnjavanje počinilaca zbog zločinačke prirode njihovih dela. To je takođe način da se prizna nepravda naneta žrtvama.

U kontekstu
tranzacione
pravde, inicijative
krivičnog
pravosuđa imaju
tri osnovne
svrhe: retribuciju,
odvraćanje i
osudu.

Odvraćanje: Još jedan cilj inicijativa koje se odnose na krivično pravosuđe je odvraćanje od počinjenja sličnih svirepih zločina u budućnosti.

Osuda: Konačan cilj krivičnog pravosuđa je osuda prestupnika, saopštavanjem težine krivičnog dela i osudom šire javnosti.

1.2.2 Procesuiranje teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava, međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava

Procesuiranje obuhvata istrage i sudske postupke protiv lica koja se terete za teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava, međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava. Međunarodna zajednica prepoznaće tri glavne vrste međunarodnih krivičnih dela: ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i genocid. Mechanizmi krivičnog gonjenja obuhvataju domaće krivične postupke, hibridne tribunale, Međunarodni krivični sud (MKS), i nedržavne pravosudne mehanizme.

Prvenstvena odgovornost za krivično gonjenje lica koja su počinila povrede ljudskih prava leži na državama. Nacionalni pravosudni mehanizmi mogu da se bave i međunarodnim i domaćim zločinima, kao što su ubistva ili zaplena imovine. Oni takođe mogu da koriste postojeći pravosudni sistem kako bi bili efikasniji. Ovaj pristup često zahteva reformu domaćeg procesnog i materijalnog prava kako bi se obezbedila komplementarnost suđenja sa međunarodnim standardima. Nezavisni domaći tribunali mogu da se osnuju na osnovu nacionalnog zakonodavstva, bilateralnih ugovora ili ugovora sa Ujedinjenim nacijama. Oni mogu da imaju i međunarodno osoblje kao sudije odnosno članove tužilaštva i odbrane.

S druge strane, hibridni tribunali su privremeni sudovi koji mogu da budu od koristi kada je lokalna društvena zajednica voljna da procesira masovne teške zločine, ali joj je potrebna međunarodna pomoć da bi ih delotvorno procesuirala. Ovo omogućava državama da podele troškove krivičnog gonjenja sa međunarodnom zajednicom. Iako ne postoje obavezni uslovi za hibridne tribunale, određeni faktori su zajednički svima. Oni uključuju primenu i domaćeg i međunarodnog prava, kombinaciju međunarodnog i domaćeg osoblja i

sudija. Tribunali angažuju i domaće i međunarodne pravnike. Postoji i formalno međunarodno učešće.

Ne postoji jedinstvena šema karakteristična za osnivanje hibridnih tribunalja. U većini slučajeva, UN i druge države finansijski podupiru hibridne tribunale, dok relevantna država preuzima veliki deo finansijske odgovornosti za njihovo dnevno održavanje i funkcionisanje. Tribunali se mogu oformiti na različite načine, u zavisnosti od okolnosti sukoba, uključujući:

- autoritetom rezolucije Saveta bezbednosti UN na teritoriji pod upravom UN,
- bilateralnim sporazumom,
- preko domaćeg suda koji ima međunarodne elemente, ili
- preko rezolucije Saveta bezbednosti UN.

Stalna međunarodna institucija ovlašćena da krivično goni, istražuje i sudi za međunarodna krivična dela je Međunarodni krivični sud (MKS). To je međunarodni sud sa sedištem u Hagu.

MKS je takođe poznat kao sud poslednje instance: on će istraživati i procesuirati predmete samo ukoliko nacionalni pravosudni sistemi nisu voljni ili nisu u mogućnosti da to učine. Shodno sistemu komplementarnosti, MKS će sudi u određenom predmetu samo ako relevantna država nije voljna ili nije u mogućnosti da to zaista učini ili je predmet dovoljne težine da opravdava stavljanje pod nadležnost MKS. MKS može da sudi samo u predmetima koji se odnose na određena krivična dela: genocid, zločine protiv čovečnosti, ratne zločine i krivično delo agresije. Kada se radi o bilo kojem od prethodno navedenih krivičnih dela, predmet može da se procesира pred MKS kao poslednjoj instanci na tri načina: kada neke država članica prijavi izvršenje nekog krivičnog dela iz nadležnosti MKS, prosleđivanjem od strane Saveta bezbednosti UN, ili putem istrage koju pokrene tužilac proprio motu.

Dužnost pamćenja, Haiti

1.2.3 Nedržavni pravosudni mehanizmi

Nedržavni pravosudni mehanizmi, ponekad zvani tradicionalna pravda, inkorporiraju autohtone i običajne prakse u proces tranzicione pravde. Fokus mehanizama tradicionalne pravde je pozivanje na odgovornost na nivou lokalne zajednice, putem lokalnih običaja i tradicija. Tradicionalni mehanizmi pozivanja na odgovornost imaju za cilj pospešivanje procesa isceljenja i pomirenja olakšavanjem pristupa pravdi. Žrtve i počinioci mogu biti bolje upoznati sa tradicionalnim postupcima. Stoga uticaj pravosudnih postupaka na pojedince može da bude veći kada se oni odvijaju unutar lokalnih zajednica. Države su se obraćale tradicionalnim pravosudnim mehanizmima kako bi prevazišle problem efikasnosti sudova.

1.3 Definisanje reparacija u kontekstu tranzicione pravde

U kontekstu tranzicione pravde, izraz **reparacije** odnosi se na mere kojima se pruža pravna zaštita kod kršenja ljudskih prava obezbeđivanjem niza materijalnih i simboličnih naknada žrtvama ili njihovim porodicama, kao i pogodenim zajednicama. Reparacije se generalno smatraju aspektom tranzicione pravde najusmerenijim na žrtve. Reparacijama se žrtvama mogu priznati njihova prava i one se mogu osnažiti i osposobiti da ostvaruju ta prava. Tako se podvlači načelo jednakosti pred zakonom i uliva osećaj uključenosti.¹¹

Prema Ujedinjenim nacijama, mere reparacije treba da budu adekvatne, delotvorne, blagovremene i srazmerne težini povrede i pretrpljene štete. Države treba da daju reparacije žrtvama za određeno činjenje ili nečinjenje koje se može pripisati državi, ali i u slučajevima kada počinioци zanemaruju sopstvene obaveze prema žrtvama.¹² Vlade takođe treba da priznaju reparacije kao ispunjenje jedne obaveze koju duguju žrtvama, a ne da ih smatraju političkom odlukom.

Programi reparacija generalno nastoje da uspostave pravni lek srazmeran težini povrede koju je žrtva pretrpela. Reparacijama će se verovatnije doći do pravde kada se kombinuju sa drugim procesima koji podrazumevaju kazivanje istine i polaganje računa. Ustavotvorna aktivnost proizašla iz procesa tranzicione pravde može da pospeši pristup žrtvama reparacijama.

U skladu sa *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima*, svako ima pravo na delotvorni pravni lek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv dela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima.¹³ Stoga države treba da ustroje delotvorne mehanizme za izvršenje međunarodnih i nacionalnih reparacija u nacionalnom pravu.

U kontekstu
tranzicione
pravde, izraz
reparacije
odnosi se na
mere kojima
se pruža
pravna zaštita
kod kršenja
ljudskih prava
obezbeđivanjem
niza materijalnih
i simboličnih
naknada žrtvama
ili njihovim
porodicama,
kao i pogodenim
zajednicama.

Muzej sjećanja i ljudskih prava, Čile

Mere reparacije obuhvataju, ali nisu ograničene na sledeće¹⁴:

Odšteta se obezbeđuje žrtvama koje su pretrpele ekonomski procenjivu štetu, kao što su gubitak zarade, gubitak imovine i moralna šteta.

Restitucija je povraćaj žrtava u stanje u kojem su se nalazili pre kršenja. Ona može da obuhvata povraćaj slobode, vraćanje imovine, vraćanje na radno mesto ili druge slične mere.

Rehabilitacija ima za cilj pružanje medicinske i psihološke nege, kao i pravnih i socijalnih usluga.

Zadovoljenje obuhvata prestanak daljeg kršenja, traženje istine, oporavak, javna izvinjenja i spomen obeležja.

Garancije za sprečavanje ponavljanja mogu se ostvariti reformama kojima će se sprečiti buduća kršenja, kao što su zagovaranje ljudskih prava, poboljšanja u oblasti vladavine prava i pojačana civilna kontrola oružanih snaga.

Memorijalizacijom se odaje počast žrtvama kršenja ljudskih prava u prošlosti podizanjem spomenika, muzeja, spomen obeležja, i/ili obeležavanjem dana sećanja u cilju podsticanja oporavka društva, transformisanja nacionalnog identiteta, očuvanja istorije i obrazovanja javnosti.

1.3.1 Konsultacije sa žrtvama u vezi sa reparacijama

Žrtve treba da budu uključene u projektovanje, sprovođenje i nadzor sistema reparacija. Konsultacije sa žrtvama mogu da doprinesu uspostavljanju onakvog dijaloga uvažavanja kakav je od suštinske važnosti za uspešne programe tranzicione pravde.¹⁵ Konsultacijama se obezbeđuje naglasak reparacija na žrtve i njihova pravilna usmerenost; one takođe predstavljaju priznavanje glasa pogođenih pojedinaca i zajednica, što samo po sebi može biti snažan simbol tranzicione pravde.

Rad Komisije za pravdu i pomirenje u Maroku ilustruje kako mogu da se obavljaju konsultacije sa žrtvama. Komisija je obavila konsultacije sa žrtvama, razvojnim agencijama i grupama civilnog društva širom zemlje. Samo u Nacionalnom forumu za reparacije je 2005. godine učestvovalo preko 200 OCD.¹⁶ Kao rezultat toga, pionirski pristup Maroka reparacijama često se

Afrička mreža protiv vansudskih ubistava i prisilnih nestanaka (ANEKED)

smatra pohvalnim primerom koje druge države nastoje da slede.¹⁷

Nasuprot tome, konsultacije se ponekad obavljaju bez uključivanja svih relevantnih žrtava. Nakon građanskog rata u Sijera Leoneu, na primer, oni koji su preživeli seksualno nasilje često su dodatno stigmatizovani i marginalizovani. Zato nisu bili u mogućnosti da se uključe u osmišljavanje nacionalnog programa reparacija.¹⁸

1.3.2 Kolektivne reparacije

Poslednjih decenija sve veći naglasak se stavlja na kolektivne reparacije. Suština ovakve koncepcije je da koristi grupama žrtava povezanim zajedničkim identitetom, iskustvima ili oblicima kršenja. Takve grupe mogu, na primer, da se sastoje od žena, marginalizovanih zajednica ili onih koji su preživeli masovne teške zločine.

Koncepcija kolektivnih reparacija može da pomogne da se izbegnu neki od efekata podela koji mogu da nastanu kod ciljnih reparacija. Pojedinačne isplate mogu da dovedu da praktičnih problema u vezi sa kriterijumima obuhvata i do pritužbi koje mogu da podriju ciljeve tranzicione pravde.

Međutim, i kod kolektivnih reparacija može da dođe do problema. Recimo, mogle bi da budu od koristi počiniocima ili da se pomešaju sa i pogrešno shvate kao razvojna pomoć ili humanitarna pomoć. Ovaj poslednji problem iskrcao je u Kolumbiji, koja je opterećena višedecenijskim sukobom između paravojnih snaga, gerilskih grupa, i državnog bezbednosnog aparata. Predsedničkim dekretom iz 2008. godine ustanovljen je program reparacija, ali je istovremeno rečeno da humanitarna pomoć koju su žrtve već primile treba da bude oduzeta od iznosa novčane kompenzacije na koju imaju pravo.¹⁹

1.3.3 Domaći zakonski okviri

Domaći programi reparacija često su izgrađeni na krhkim temeljima i veoma zavise od političke volje i celishodnosti. Na žrtve se često gleda kao na slabe i marginalizovane subjekte, a rezultat toga je da njihovo stradanje može da prođe nezapaženo i da se njihov glas ne čuje.

To znači da ukoliko ne postoji odgovarajući institucionalni okvir, domaći programi reparacija mogu lako da podbace u kontekstu političkih previranja. Zato je važno da se takvi programi čvrsto zakonski utemelje, putem zakonodavstva kojim se jasno precizira ko je zadužen za njihovo sprovođenje, raspodelu i nadzor.

Na primer, Ustav Iraka iz 2005. godine garantuje naknadu licima povređenim u terorističkim napadima.²⁰ Barem u teoriji, to bi trebalo da osigura zaštitu takvih zahteva od kolebanja vrlo promenljive i nestabilne političke scene. Postoje i domaći zakoni koji daju okvir putem kojeg se mogu potraživati i ostvarivati reparacije.²¹

1.4 Definisanje kazivanja istine u kontekstu tranzicione pravde

Cilj inicijativa koje se odnose na traganje za istinom je priznavanje istine o prethodnom sukobu, represiji i masovnim kršenjima ljudskih prava, zaštita i osnaživanje žrtava i u konačnici pozivanje na odgovornost i političku i društvenu reformu.

Mehanizmi traženja istine mogu da doprinesu ustrojavanju istorijske evidencije kojom bi se onemogućilo poricanje proteklih događaja i pomoglo žrtvama i zajednicama da se suoče sa prošlošću. Oni se po pravilu manje fokusiraju na kažnjavanje od drugih procesa tranzicione pravde.

Pravo na istinu daje žrtvama, rodbini i zajednicama pravo da saznaju sve relevantne činjenice u vezi sa teškim kršenjem ljudskih prava, uključujući identitet počinilaca, uzroke koji su doveli do tih kršenja kao i konačnu sudbinu i lokaciju žrtava.²² Više međunarodnih instrumenata, kao i odluka domaćih i međunarodnih sudova, priznaju ovo pravo. Pravo na istinu nameće odgovarajuću obavezu državama da istraže i obnaroduju istinu o kršenjima u prošlosti.²³

**Pravo na istinu
daje žrtvama,
rodbini i
zajednicama
pravo da saznaju
sve relevantne
činjenice u vezi sa
teškim kršenjem
ljudskih prava,
uključujući
identitet
počinilaca, uzroke
koji su doveli do
tih kršenja kao i
konačnu sudbinu i
lokaciju žrtava.**

1.4.1 Komisije za istinu

Komisije za istinu, uključujući i komisije za istinu i pomirenje (TRC), su vansudska ili kvazisudska tela koja istražuju kršenja ljudskih prava u prošlosti kako bi ustanovile istinu o njima. Njihove osnovne aktivnosti obuhvataju:

- Istraživanje i istragu navodnih kršenja ljudskih prava,
- Izveštavanje o dokumentovanim nalazima,
- Davanje preporuka u cilju podsticanja pomirenja i sprečavanja sličnih kršenja u budućnosti, i
- Izradu finalnog izveštaja sa konkretnim i izvodljivim preporukama.

Osnovna funkcija komisije za istinu je ustanovljavanje činjenica. U praktičnom smislu, komisija za istinu će pribaviti informacije na osnovu svedočenja stotina, ako ne i hiljada žrtava, počinilaca i drugih svedoka kršenja. To će raditi i privatno i na javnim saslušanjima, kao i pribavljanjem i uvidom u relevantna dokumenta i posetama mestima na kojima mogu da postoje dokazi.²⁴ Po okončanju istrage, komisija za istinu zvanično podnosi svoje nalaze u vidu izveštaja.

Međutim, komisije za istinu imaju i više dodatnih ciljeva, pored i iznad cilja utvrđivanja činjenica. Kao prvo, komisije za istinu imaju za cilj zaštitu, priznavanje i povraćaj prava žrtava. Dok se pravosudni sistem fokusira prvenstveno na osumnjičene počinioce i okolnosti krivičnih dela za koje se terete, komisije za istinu fokusiraju se prevashodno na žrtve. Komisije za istinu razmatraju opsežne dokaze o doživljajima žrtava, daju glas žrtvama, i nastoje da obezbede javno priznavanje onoga kroz šta su prošli. Pored toga, Komisije mogu i da ponude neobavezne preporuke za reparacije i da osmisle reparacije.

Komisije za istinu, uključujući i komisije za istinu i pomirenje (TRC), su vansudska ili kvazisudska tela koja istražuju kršenja ljudskih prava u prošlosti kako bi ustanovile istinu o njima.

Drugo, komisije za istinu ne bave se samo kršenjima ljudskih prava u prošlosti već i ostvarivanjem političkih i društvenih promena. Eksplicitni cilj mnogih komisija za istinu je postizanje pomirenja između počinilaca, žrtava i zajednica. Ne treba shvatiti kao obavezu komisija za istinu da postignu pomirenje, već da stvore uslove pod kojima se pomirenje može postići na duge staze. Nadalje, u svom finalnom izveštaju komisije za istinu često daju preporuke. Cilj tih preporuka može biti ostvarivanje političke i institucionalne reforme, jačanje demokratije i vladavine prava i sprečavanje ponavljanja kršenja ljudskih prava.

Treće, iako komisije za istinu nisu zamena za pravdu, mogu da dopunjaju postupke koji se vode pred sudom. Komisije proizvode opsežan korpus dokaza koji se mogu koristiti u krivičnom postupku u cilju osude počinilaca.²⁵ Komisije za istinu takođe mogu da daju preporuke u odnosu na konkretnе почињоце; на primer, mogu da preporuče njihovo uklanjanje sa položaja na vlasti ili sa javnih funkcija.

OCD i udruženja
žrtava
prednjačili su
u uvođenju
praksi kojima
se osporavaju
narativi o
pasivnim,
bespomoćnim ili
ranjivim žrtvama
i umesto toga
žrtve ističu
kao aktivne
tvorce baš
onih procesa
koje smatraju
ključnim za svoju
pravnu zaštitu i
priznavanje.

1.4.2 Amnestije

Ključna odluka u procesu utvrđivanja istine i pomirenja je da li amnestirati kršioce ljudskih prava u zamenu za istinite izveštaje. Strane u sukobu mogu da se ne saglase da stupe u mirovne pregovore ukoliko im komisija za istinu ne da neki vid amnestije. Propisima o komisijama za istinu predviđene su tri vrste amnestije:

Opšta amnestija, koja oslobađa sve počinioce odgovornosti za sva krivična dela, obično kao podsticaj za obustavu neprijateljstava i stupanje u pregovore.

Ograničena amnestija, koja može da važi samo za određena lica, određena krivična dela ili određene vremenske periode.

Uslovna amnestija, koja podrazumeva uspešan zahtev i podršku putem svedočenja pred komisijom.

1.4.3 Uključivanje žrtava

Kako bi se povećala verovatnoća da žrtve svedoče pred komisijom i da javnost podrži nalaze do kojih komisija može doći, javnost mora da percipira komisiju kao legitimnu. Ovaj cilj će se verovatnije postići konsultovanjem i uključivanjem javnosti u definisanje mandata komisije.²⁶ Takođe je verovatnije da će javnost imati dovoljno poverenja da učestvuje u aktivnostima komisije kada ona obavi rad na terenu preko medija i drugih organizacija u zajednici. Nasuprot tome, kada je svest javnosti o komisiji nedovoljna, verovatnije je da žrtve neće imati poverenja u rad komisije niti razumeti njene aktivnosti.²⁷

U zavisnosti od okolnosti, može biti potrebno da komisija uvede program zaštite svedoka.²⁸ Kao alternativu, komisija može da razmotri tajno svedočenje i na poverljivoj osnovi. Pored toga, u okviru holističkog pristupa zaštiti i obnovi prava žrtava, delotvorne komisije za istinu obezbeđuju psihičku, medicinsku i finansijsku podršku žrtvama.²⁹ U ovakvim aktivnostima posebna pažnja se poklanjala potrebama žena, dece, domorodačkih naroda i drugih ugroženih grupa.

1.5 Memorijalizacija u kontekstu tranzicione pravde

„U svom najosnovnijem značenju, pamćenje označava to kako ljudi „daju smisao prošlosti i povezuju tu prošlost sa svojom sadašnjošću u činu sećanja.“³⁰ Pojedinci i društva se veoma različito odnose prema prošlosti, naročito tokom i nakon perioda sukoba i nasilja. Čin ili proces sećanja —memorijalizacija — poprima mnogo različitih oblika, od kojih svaki nosi različite izazove i mogućnosti.

Oblici memorijalizacije obuhvataju, ali nisu ograničeni na, fizičke spomenike; muzeje i informativne centre; imenovanje /preimenovanje mesta, institucija ili

**“U svom
najosnovnijem
značenju,
pamćenje
označava to
kako ljudi
„daju smisao
prošlosti i
povezuju
tu prošlost
sa svojom
sadašnjošću u
činu sećanja.”**

zakona u čast žrtava ili preživelih; ponovno sahranjivanje i druge pogrebne obrede; komemoracije; virtualne spomen prostore, kao što su onlajn spiskovi žrtava; umetnost ili instalacije u javnom prostoru; interaktivne kreativne projekte kao što je mapiranje tela; i akcije ili vandalizam kao odgovor na postojeća spomen obeležja (ponekad poznati kao kontra-memorijali). Spomen obeležja mogu da budu samostalna i jedinstvena ili da ukazuju na druga spomen obeležja ili da ih reprodukuju sa mnogostrukim značenjem.

Memorijalizacija se sve više smatra ključnim elementom procesa tranzicione pravde. Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija za promociju istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja,³¹ ističe memorijalizaciju kao dužnost država, a

preporučile su je i razne komisije za istinu, iako nije uvek sprovedena ili nije sprovedena uspešno.³² Često je zamišljena kao vid simbolične reparacije, sa zadatkom države da žrtvama i preživelima obezbedi kompenzaciju u vidu javnog priznavanja prošlosti i istinitog prikazivanja istorijskih događaja.

Podizanjem nacionalnih spomenika ili muzeja na određenim lokacijama nasilja mogu se još dugo godina sačuvati dokazi o počinjenim zločinima i promovisati dugoročno kazivanje istine.³³ Ređe, time se takođe može doprineti formalnim pravosudnim procesima očuvanjem materijalnih dokaza počinjenih zločina.³⁴ U nekim društvima, oznaka nacionalni spomenik ili nacionalni muzej nosi značajan

stepen autoriteta i važnosti, tako da priznavanje na tom nivou može da bude bitno i oporavljajuće za žrtve i preživele. Spomen obeležja koja podiže država mogu takođe da ukažu na to koliko će se obrazovni sistemi baviti ili neće baviti različitim aspektima prošlosti.

Treba, međutim, konstatovati da država može da koristi memorijalizaciju kao oružje za promociju narativa trijumfalizma ili da isključi određene grupe. Bez suštinskog uključivanja zajednice u proces memorijalizacije, takva spomen obeležja mogu da dovedu do napetosti i negodovanja i da ometaju pomirenje.³⁵ Isto tako, ukoliko se spomen obeležje podiže da bi propagiralo državnu verziju događaja kao apsolutnu istinu radi promocije sopstvenih političkih interesa, drugi napori na kazivanju istine mogu da se unazade decenijama.

Memorijalizacija ne mora da bude inicijativa države ili formalno odobrena da bi doprinela ciljevima tranzicione pravde. Projekti memorijalizacije koji se sprovode na nivou lokalne zajednice, od strane OCD ili pojedinaca u zajednici koji ne moraju nužno da budu organizovani, često žrtvama i preživelima pružaju više mogućnosti za učešće u njima i njihovo usvajanje i stoga mogu bolje da odgovore njihovim potrebama. Na primer, spomen obeležja koje naprave i kojima upravljavaju zajednice kojima su namenjene, mogu da služe kao bezbedan (bezbedniji) prostor za razmišljanje i obradu psihičkih trauma.

Ono što je značajno je da memorijalizacija čiji je nosilac zajednica može da doprinese ciljevima tranzicione pravde kroz sam proces kao i svojim proizvodom. Prakse digitalne memorijalizacije sve su popularnije poslednjih godina, što je trend koji je ubrzala pandemija korona virusa jer je fizička memorijalizacija mnogima postala nedostupna. Digitalna obeležja mogu da imaju prostor za žrtve koje možda nisu nigde drugde obeležene, često korišćenjem mnoštva internet izvora /crowdsourcing/ za prikupljanje imena i fotografija. Takvi projekti obezbeđuju direktnu liniju žrtvama i preživelima da učestvuju i da sami usmeravaju saopštavanje istine i imaju potencijal da dopru do većeg broja ljudi, iako samo oni sa internetom imaju pristup takvim inicijativama memorijalizacije. Obeležja sa fizičkim prisustvom takođe mogu da budu interaktivna po prirodi. Kreativni projekti pamćenja kao što je mapiranje tela omogućavaju učesnicima da naprave opipljiv, vidljiv zapis sopstvenog iskustva, ličnog iskustva kazivanja istine koje se može podeliti sa širom javnošću ako to žele.³⁶

Iako su poželjniji od rigidnih državnih procesa memorijalizacije, čest problem kod spomen obeležja čiji je nosilac zajednica je veći broj zainteresovanih

strana i donatora kako bi se nadomestio nedostatak državnog finansiranja. Zainteresovane strane mogu različito da se odnose prema prošlosti i da imaju različite ideje o tome kako je treba pamtiti. Ni same žrtve i preživeli nisu homogena grupa i često imaju veoma različita iskustva i suprotstavljene prioritete. Iako takva razmimoilaženja mogu da pogoršaju napetost, prilika da zajednice vode konstruktivni dijalog i raspravu kako bi postigle konsenzus može se sama po sebi smatrati radom na pomirenju.³⁷ Ipak, memorijalizacija na nivou zajednice nije imuna na praksu isključivanja. Čak i nehotično, spomen obeležja mogu da budu negostoljubivi prostori za neke ljude; ne mogu se posmatrati izolovano od rodne i rasne dinamike moći javnog prostora.

Kao i svi mehanizmi tranzicione pravde, memorijalizacija je dugoročan proces pre nego zacrtani cilj. Ona se često proteže generacijama i stoga mora da bude dinamična i da odgovori na evoluirajuće potrebe zajednice i evoluirajuće stanje pravde. Podizanje spomen obeležja ne treba da označi kraj obaveze sećanja niti zaključivanje rasprave o prošlosti.³⁸

Nosioci projekata spomen obeležja moraju da donose teške odluke kako bi razrešili napetosti nastale ostvarivanjem različitih ciljeva tranzicione pravde, kao što je održavanje ravnoteže između potrebe nepobitne istine o tome šta se dogodilo i potrebe da se pomire razne grupe u jednoj sredini koje se možda ne slažu o tome šta je istina.³⁹ U tom smislu, memorijalizacija se suočava sa mnogim istim problemima kao i drugi mehanizmi, pored sopstvenih briga. Još mnogo toga treba uraditi u smislu uklapanja memorijalizacije u ekvilibristiku tranzicione pravde i obavezivanja na iste strukture odgovornosti,⁴⁰ ali primeri najboljih praksi iz projekata čiji je nosilac zajednica ukazuju na obilje mogućnosti za pozicioniranje žrtava i preživelih u središte procesa i proizvoda memorijalizacije.

NEPOSREDAN RAD SA ŽRTVAMA U PRAKSI

2. Neposredan rad sa žrtvama u praksi

2.1 Ključni principi prilikom neposrednog rada sa žrtvama

Ključna načela rada sa žrtvama obuhvataju pristup orijentisan na preživele žrtve i zasnovan na informacijama.

Pristup orijentisan ka žrtvama se primenjuje kroz četiri načela: poverljivost, sigurnost, poštovanje i zabranu diskriminacije.

Orijentisanost na preživele i pristup zasnovan na traumi su dva ključna načela prilikom rada sa žrtvama. Njihov cilj je da prava svakog preživelog budu u prvom planu svih akcija i da obezbede da se prema svakom preživelom odnosi dostojanstveno i sa poštovanjem. Stavljanjem preživelog u središte ovog procesa, pospešuje se njihov oporavak, umanjuje rizik dalje nepravde i osnažuje njihovo delovanje i samoopredeljenje. Istovremeno, centralno načelo kojim se uvek treba rukovoditi u radu sa žrtvama je „ne naškoditi“. To znači ne naškoditi žrtvama, svedocima, posrednicima, lokalnim zajednicama, drugim nezvaničnim istražiteljima, kolegama, bilo kojem drugom licu angažovanom na prikupljanju informacija o teškim kršenjima ljudskih prava, ili sebi. Načelo „ne naškoditi“ znači da našim delovanjem ne smemo da izlažemo ljude

dodatnim rizicima i da treba da zastanemo i razmislimo prilikom neke intervencije kako bi sagledali širi kontekst.⁴¹

Praktikovanje pristupa orijentisanog ka preživelima znači uspostavljanje takvog odnosa sa preživelima kojim se unapređuje njihova psihosocijalna i fizička bezbednost, gradi poverenje i pomaže im se da donekle ponovo preuzmu kontrolu nad svojim životom. Pristup orijentisan na preživele ostvaruje se kroz četiri principa: poverljivost, sigurnost, poštovanje i zabranu diskriminacije.

Načelo „ne naškoditi“ znači da našim delovanjem ne smemo da izlažemo ljude dodatnim rizicima i da treba da zastanemo i razmislimo prilikom neke intervencije kako bi sagledali širi kontekst.

Poverljivost: Poverljivost promoviše bezbednost, poverenje, dostojanstvo i osnaživanje. Poverljivost znači nikada ne obelodaniti nikakva saznanja nikome bez informisane saglasnosti lica o kojem je reč.

Sigurnost: Postoji veliki rizik da preživeli mogu da budu ponovo izloženi nasilju— seksualnom, eksplotatorskom i drugom – od strane počinilaca, ljudi koji štite počinioce, i/ili članova njihove zajednice. Svako lice ima pravo na zaštitu od daljeg nasilja i pretnji. Koncepcija sigurnosti uključuje fizičku sigurnost i bezbednost kao i psihičku i emocionalnu sigurnost.

Poštovanje: Svako preživelo lice ima pravo da se prema njemu postupa sa poštovanjem i dostojanstvom i pravo izbora šta će se desiti, čime se omogućava da sami upravljaju procesom pomaganja, odlučujući kome će nešto reći i koje korake treba preduzimati. Nepoštovanje dostojanstva i samoopredeljenja može da pogorša osećaj bespomoćnosti i stida, da umanji delotvornost intervencija, da dovede do revictimizacije i dalje štete i da reprodukuje štetne norme.

Nediskriminacija: Svaki čovek ima pravo na najbolju moguću pomoć bez nepravične diskriminacije na osnovu roda, invaliditeta, rase, etničke ili plemenske pripadnosti, boje, jezika, verskih ili političkih uverenja, položaja ili klase u društvu, i tako dalje.

Preporuke:

- Poverljivo prikupljanje informacija tokom razgovora;
- Razmena informacija samo na osnovu potrebe zbog delokruga rada ili u skladu sa zakonima i politikama;
- Bezbedno skladištenje svih informacija u vezi sa preživelim;
- Pribavljanje informisane saglasnosti preživelog pre upućivanja bilo kojih informacija, uključujući i onih u kontekstu prijava;
- Usvajanje potkrepljujućeg, neoptužujućeg i neosuđujućeg pristupa;
- Uvažavanje preživelog i iskazivanje brižnosti za njegovo iskustvo, istoriju i budućnost; i
- Preživeli odlučuje o nezi, to se ceni i podržava.

2.2 Prvi susret – Prvo stupanje u vezu sa žrtvama: mere predostrožnosti

2.2.1 Informisana saglasnost

U okviru uvodnog postupka na početku razgovora, ispitivač treba da pribavi informisanu saglasnost subjekta razgovora (ispitanika). Poštovanje principa informisane saglasnosti je od suštinskog značaja za vođenje razgovora. Svi ispitanci moraju da daju informisanu saglasnost pre nego što se sa njima razgovora, pre nego što ih fotografišu, zapiše ono što kažu, pre upućivanja na bilo koje službe za podršku, ili razmene njihovih informacija i kontakt detalja sa trećim licima.

Pravilna i informisana saglasnost podrazumeva da sva lica koja daju informacije eksplicitno potvrde, usmeno ili pismeno, da shvataju i pristaju, da su upoznata sa i razumeju:

- svrhu informacija;
- da se date informacije ne pripisuju direktno ispitaniku sa podacima na osnovu kojih se može identifikovati trećim stranama van organizacije ispitivača bez saglasnosti ispitanika;
- da se informacije bezbedno pohranjuju i biće dostupne samo ograničenom broju lica unutar organizacije ispitivača;
- da je razgovor potpuno dobrovoljan;
- da nema nadoknade;
- da ispitanik može da prekine razgovor u svako doba tokom razgovora ili da kasnije povuče saglasnost;
- značenje poverljivosti i kako se ona primenjuje ili ne primenjuje na informacije koje daju;
- rizike i koristi od učešća;
- da će se konsultovati mnogi izvori informacija prilikom izrade izveštaja; i
- identitet ispitivača i grupa koje predstavljaju, kao i način na koji mogu stupiti u kontakt sa ispitivačem kasnije.

Kako bi obezedio informisanu saglasnost, ispitivač treba da:

- Podrobno objasni sve relevantne faktore ispitaniku, obuhvatajući sve prethodne tačke, i:
 - › da opiše sve eventualne upotrebe datih informacija;
 - › da opiše kakva pitanja mogu biti postavljana; i
 - › da jasno predloži informacije i pobrine se da su shvaćene u svakoj fazi razgovora.
- Obezbedi da je saglasnost data na osnovu slobodne volje i psihičke sposobnosti razumevanja rizika i koristi i posledično data.
- Pribavi eksplisitnu saglasnost za konkretnе aktivnosti:
 - › osigura da je data saglasnost za korišćenje uređaja kao što je magnetofon tokom razgovora; ispitanik mora da zna da je u toku tonsko snimanje;
 - › ne preporučuje se video snimanje zbog bezbednosnih implikacija; ako se vrši, potrebna je konkretna pismana saglasnost;
 - › pribavljanje eksplisitne saglasnosti za prenos bilo kakvih identifikujućih, kontakt ili suštinskih podataka trećim stranama, naročito nacionalnim ili međunarodnim istražiteljima ili organizacijama, sudovima ili lokalnim organima kao što je policija.

Vrnjačka Banja – Peru

- Ispitivač treba da ponovi ove tačke prilikom svakom sledećeg razgovora (ako ga bude).
- Informacije se ne mogu prikupljati od ispitanika koji nije u mogućnosti ili nije voljan da dâ pravilnu i informisanu saglasnost.⁴²

2.2.2 Opšte mere predostrožnosti

Prilikom terenskog rada sa zajednicama u kontekstu tranzicione pravde, važno je imati na umu opšte mere predostrožnosti, kako za OCD tako i za pojedince i zajednice. Razmena informacija i komunikacija, komunikacione platforme i razgovori mogu da nose poseban rizik, ali je takođe poželjno imati na umu i opštu ličnu bezbednost. Nekoliko generalnih saveta dato je u nastavku, imajući na umu da različiti konteksti mogu da iziskuju jače bezbednosne konsideracije i da akteri na lokalu mogu da budu od koristi svojim uvidom u rad u njihovom konkretnom kontekstu.

Afrička mreža protiv vansudskih ubistava i prisilnih nestanaka (ANEKED)

2.2.2.1 Lična bezbednost

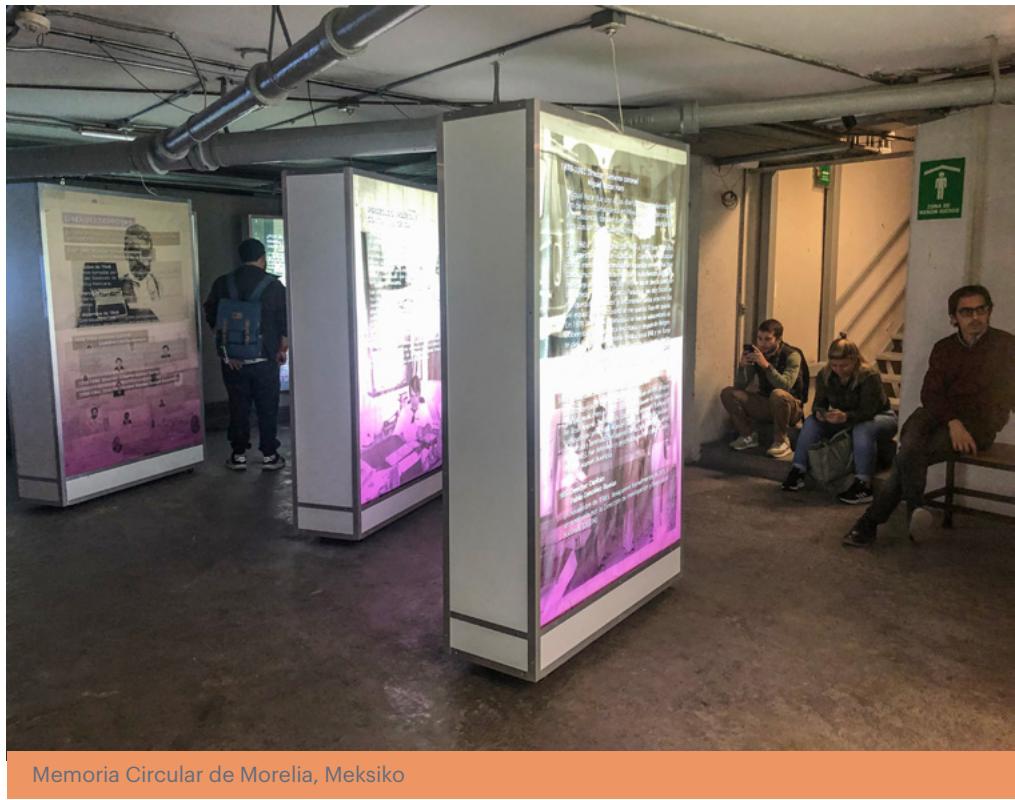
Važno je uvek biti na oprezu i svestan okruženja sve vreme tokom putovanja na događaje i intervjuje kao i između različitih lokacija. Ako se pobrinete da stalno fizički kontrolisete svoje elektronske uređaje – uključujući telefone, laptopove, tablete i pribor kao što su punjači – obezbedite svoje pohranjene podatke. Ukoliko se pojedinci osećaju nebezbednim u bilo kom smislu, treba da preduzmu mere da odmah osiguraju svoju bezbednost i da o problemu obaveste kolege. Na osnovu toga mogu da odluče da li je potrebno da se obaveste i drugi partneri i da se menja planirani plan rada.

2.2.2.2 Razmena informacija i komunikacije

Deljenje informacija i komuniciranje mogu da predstavljaju značajan bezbednosni rizik, uključujući i celokupni proces komuniciranja tokom trajanja nekog projekta. Postoji, međutim, nekoliko mera za ublažavanje takvih rizika i zaštitu onih sa kojima se radi. Pre otpočinjanja osetljivog rada, pobrinite se da ažurirate sve softverske i telefonske aplikacije, napravite rezervne kopije svih važnih podataka i izbrišite sve osetljive informacije. Aktivirajte sve bezbednosne funkcije na elektronskim uređajima, kao što su PIN, biometrika i vreme neaktivnosti (timeouts). Na sastanke ponesite samo onu opremu koja je apsolutna neophodna. Prilikom rada ne povezujte se na nepoznate uređaje, kao što su stanice za punjenje ili javne ili spoljne mreže.

Sav rad treba da se obavlja na bezbednim platformama—pobrinite se da vam je softver na ličnom računaru i telefonu ažuriran. Koristite bezbednu Wi-Fi mrežu, i, kad god je moguće, ne koristite javnu Wi-Fi mrežu. Poželjniji su lični hotspotovi i mreže obezbeđene lozinkom. Ukoliko morate da koristite javnu Wi-Fi konekciju, prekinite vezu odmah nakon upotrebe, i ne kliknite na bilo koje sumnjive ili nepoznate linkove ili da preuzmete bilo kakvu aplikaciju. Bitno je da vam je kompjuter uvek bez virusa. Bespravno presnimavanje muzike ili filmova, na primer, radi preuzimanja na kompjuter, povećava rizik zaražavanja štetnim softverom.

Takođe je bitno da se internet pretražuje bezbedno. Većina veb stranica ima bezbednu verziju svoga sajta. Da bi joj pristupili, ukucajte jedno s posle http u adresi. Koristite: <https://www.google.com/> umesto <http://www.google.com/>. Kada pristupite bezbednoj verziji veb-sajta, na levoj strani od adrese pojaviće se mali zeleni ili sivi katanac, u zavisnosti od pretraživača. Korišćenje „s“ verzije je mnogo bezbednije, i to treba da bude podrazumevani metod pregledanja interneta, naročito kada se koriste Gmail, Facebook, i Dropbox.

Memoria Circular de Morelia, Meksiko

2.2.2.3 Bezbedne komunikacione platforme

Kada je moguće, upoznajte se sa najbezbednijom komunikacionom platformom i nju koristite. Informacije se mogu deliti putem aplikacija elektronske pošte, glasovnog poziva ili direktnih poruka, i razmena treba da se obavlja preko e-maila sa robusnim sistemom zaštite ili ličnog e-mail naloga zaštićenog dvostepenom autentifikacijom. Uključite dvostepenu autentifikaciju kad god je moguće. Prilikom rukovanja osetljivim podacima, razmotrite upotrebu jednog od sledećih programa ili aplikacija, koji svi šifriraju tekstualne poruke, pozive i elektronsku poštu: Proton Mail, Jitsi, Silent Circle, Signal, ili Telegram.

Za video pozive najpoželjniji metod je Jitsi a za glasovne pozive to je Signal. Viber, iMessage, Google Chat, WhatsApp, i Facebook Messenger su odgovarajući za osnovnu ličnu komunikaciju, ali ne i za osetljivu komunikaciju. Kada koristite ove platforme, upoznajte se sa softverom i prilagodite podešavanja za privatnost. Na primer, Facebook ima dva nivoa podešavanja privatnosti koji se sprovode putem dvostepene autentifikacije koju treba uključiti kad god je moguće.

Važno je biti oprezan prilikom pismenog komuniciranja. Kada radite negde gde je bezbednost upitna ili sa ljudima koji imaju ozbiljne bezbednosne probleme, ne otkrivajte lične identifikacione podatke. Umesto imena i prezimena koristite inicijale, ne otkrivajte lokacije i ne šaljite detaljne rasporede. U zavisnosti od osetljive prirode rada, razmislite o otvaranju email naloga sa adresom koja nema nikakve identifikujuće podatke, kao što je greysquirrel@gmail.com ili nešto slično. Razmislite o tome da koristite proxy, alat za zaobilaznje ili virtuelnu privatnu mrežu (VPN). Proton Mail nudi VPN sa svojim e-mail servisom, a raspoloživi su i drugi. Kada je moguće, deaktivirajte sve bežične funkcije kao što su Wi-Fi, Bluetooth, i GPS kad ih ne koristite.

2.2.2.4 Razgovori

Važno je shvatiti da razgovori nose rizik i za ispitača i za ispitanika, ali se predostrožnošću i opreznošću taj rizik može ublažiti. Kako je prethodno rečeno, osnovni princip prilikom prikupljanja informacija ili razgovora je „ne naškoditi“. Prilikom priprema za početak razgovora, dokumentator treba da pribavi informisanu saglasnost ispitanika.

Izbor lokacije za razgovor: Ukoliko je predviđeno da se razgovori ili eventualni sastanci obavljaju lično, preporučuje se da se prilikom izbora lokacija imaju u vidu relevantni bezbednosni faktori, kako u pogledu ispitača tako i u pogledu ispitanika – na primer, oprez u pogledu posetilaca lokacije, obraćanje pažnje na mogućnost da neko lako čuje o čemu se razgovara i pridržavanje mera predostrožnosti u vezi sa SARS-CoV2.

Fizička lokacija: Poznavanje fizičke lokacije ispitanika i ispitača omogućava veću bezbednost informacija. Na primer, razmotrite da li i drugi subjekti osim širokopojasnih i provajdera mobilne mreže imaju pristup telefonskim pozivima, tekstualnim porukama i pozivnim podacima. Ako je moguće, razmislite o tome da li informacije treba prenositi lično umesto elektronskim putem.

Rukovanje osetljivim podacima: Zaštita identiteta je bitan element rada sa lokalnim partnerima u kontekstu tranzacione pravde. Poverljivost i anonimizacija su najbolji način zaštite identiteta i mogu da pojačaju sigurnost i bezbednost ispitanika koji doprinose ovom radu. Dokumentatori mogu da otkriju identitet ispitanika samo na osnovu

izričite usmene ili pismene saglasnosti ispitanika, po principu „ne naškoditi“.

Bezbednost elektronskih podataka: Svi elektronski dokumenti sa osetljivim podacima iz razgovora treba da budu zaštićeni lozinkom odnosno šifrovani. Ako je moguće, na kojoj god platformi da su uskladišteni, bilo da je lični računar, kompjuter za rad, ili skladište u oblaku, treba da budu dostupni samo najmanjem mogućem broju lica. Pored toga, za bezbednost elektronskih podataka razmotrite i upotrebu spoljnih uređaja za skladištenje, kao što su spoljni hard diskovi ili USB diskovi da skladištite podatke van uređaja koji redovno koristite. Takođe se pobrinite za redovno pravljenje rezervnih kopija podataka i informacija. Opremite kompjutere lozinkom za podizanje sistema i pouzdanim antivirusnim, antišpijunskim i firewall softverom.

Obezbeđivanje podataka na papiru: U osnovi, ovo se odnosi na sve podatke koji nisu elektronski. Držite podatke pohranjene na bezbednom mestu kojem je pristup ograničen. Unutar istog postavite kancelarijski orman ili sličan komad sa ograničenim pristupom. Redovno uništavajte dokumente koji nisu više potrebni; naime, ako se izjave uzimaju na terenu na papiru, a zatim prebacuju u elektronski oblik, uništite preostale primerke na papiru po završenom prebacivanju. Šifrirajte i iskriviljujte podatke kada ih beležite, i primenjujte dogovoren sistem anonimizacije za slučaj kompromitacije. Napravite kopije svih važnih dokumenata i držite ih na odvojenom, bezbednom mestu.

Muzej ratnog djetinjstva, Bosna i Hercegovina

2.3 Psihički indikatori žrtava u kontekstu tranzicione pravde

Kršenja ljudskih prava imaju dugoročne i naknadne posledice, nasilje nastavlja da živi kroz uticaj koji je ostavio na pogođene ljude – to je ono što nazivamo traumom. Kada se radi sa žrtvama i osobama koja su preživela nasilje, ključno polazište je osvešćivanje traume i njenih efekata kako bi ljudi mogli da shvate šta im se dogodilo i kako ih je nasilje promenilo. Osvešćivanjem traume i efekata traume, ljudi i zajednice se sposobljavaju da razmišljaju i traže podršku i da deluju u pravcu menjanja i isceljenja.

Traumatski doživljaj je štetan, po život opasan doživljaj u kojem osoba može da oseća strah, teskobu i nemogućnost da pomogne sebi. To je događaj koji nadilazi sposobnost osobe da se sa njim uhvati u koštac. Ljudi mogu da iskuse traumu usled jednog događaja, više od jednog događaja, ili stalnih događanja. Kada rat i politički sukob opstaju, ljudi doživljavaju fiziološki, društveni i ekonomski uticaj traume tokom dužeg vremenskog perioda. Posledično, ljudi mogu da doživljavaju kolektivnu traumu zbog proteklih događaja, tekuće sociopolitičke situacije, nepravdi i dispariteta ljudskih prava, ekonomskih teškoća i drugih tekućih problema.

Ljudi koji iskuse traumatizirajuće doživljaje ili žive u traumatiziranom okruženju, mogu da manifestuju post-traumatski odgovor, naime promene u sebi samima nastale od početka događaja ili niza događaja. Neki od tih odgovora mogu vremenom da iščeznu, a drugi da opstaju, utičući na svakodnevni život ljudi. Ponekad će žrtva ili ljudi u njenoj neposrednoj sredini (porodica i prijatelji) prepoznati nastale promene prouzrokovane traumom, a nekada neće. Često postoji dugotrajni odgovor lica na traumatično iskustvo pre nego što iko primeti da se osoba „promenila“. Više nije ista jer joj je taj događaj promenio poimanje sveta kao bezbednog i predvidivog. Stoga je razumevanje kako trauma utiče na ljudе važna polazna osnova znanja kako upravljati promenama i započeti put oporavka od traume.

Traumatizovana lica mogu da počnu da se plaše sebe samih, ljudi u njihovoј okolini i celog sveta. Žrtve nasilja mogu da počnu da doživljavaju svet kao nebezbedno mesto, nepredvidivo. Posledično, oni mogu početi da ispoljavaju simptome hiperbudnosti, anksioznosti i paranoje, čak i u odsustvu pretnje. Njihova tela mogu da nastave da reaguju na pretnju još dugo nakon što je prestala. U svakodnevnim situacijama, žrtve mogu iskusiti lupanje srca,

prekomerno znojenje, vrtoglavicu i mučninu, i preteći osećaj da će se nešto loše ili štetno desiti.

Zbog izloženosti traumatizujućim doživljajima i novog poimanja sveta kao nebezbednog, žrtve često smatraju druge ljude nebezbednim. Kao rezultat toga, trauma utiče na međuljudske odnose i podstiče nepoverenje u druge ljude. Ovo je još jedan način na koji telo žrtve nastoji da je zaštiti. Zbog izneverenosti i povrede bezbednosti koji prate nasilje, žrtve mogu da nauče da je važno da se stalno štite – da ne treba imati poverenja u ljude i mesta, da u svako doba može doći do bola, i da nema predvidivog kraja patnji.

U okviru procesa tranzicione pravde, žrtve se često sa mukom trude da se izbore sa sećanjem na događaje koji su ih traumatizovali. Nekada ta sećanja pobudi neki zvuk, miris, ukus ili lice, koji podsete žrtvu na ono što im se desilo. Kada ljudi ne obrade svoja traumatska iskustva, često je nepredvidivo šta će biti okidač. Osoba može čak da ne shvata da je nešto bilo okidač njenog stanja i da se jednostavno oseća veoma tužnom, anksioznom ili ljutom. To je teško jer žrtve mogu da osećaju da više nisu u stanju da kontrolišu svoje emocije; nekada sećanja iskrnu kao živa vizija iz prošlosti koja kod žrtve može da izazove paniku, ponovno osećanje bespomoćnosti i uznenirenosti. Fiziološki, telo žrtve može da reaguje na isti način kao što je reagovalo tokom traumatskog događaja. Ovo je naročito važno razumeti zbog mogućeg uticaja na to kako se žrtva oseća i kako na to gledaju ili kako to doživljavaju ljudi koji su joj bliski.

Slično okidačima, žrtve mogu da iskuse i intruzivne misli koje su vezane za traumatski događaj. Opsesivne misli mogu da prolaze žrtvi kroz glavu iako ona svesno ne misli na njih. Opsesivna sećanja mogu da se javе i za vreme spavanja i doživljavaju se kao noćne more.

Žrvama nasilja i drugih kršenja ljudskih prava može da bude teško da budu prisutni u sopstvenim mislima i emocijama. Ponekad gube koncentraciju i imaju poteškoće sa memorijom. Uzrok tome može biti usredsređenost uma na druge misli i iskustva vezana za traumu i teško ju je „isključiti“. Zbog njene opsesivne prirode i kako bi je prevladali, žrtve mogu da nastoje da izbegavaju ljude ili mesta koji ih podsećaju na traumu. To, međutim, može biti teško, jer iako izbegavaju okidače, sećanje na doživljaj istrajava. U vrlo ekstremnim stanjima, izbegavanje se manifestuje kao utrnuće emocija, kada žrtva baš ništa ne oseća.

Važno je znati u radu sa žrtvama da trauma menja oblik i da se nekada nosi u telu u vidu različitih bolova. Psihosomatski bol karakteriše se kao fizički bol koji se ne može podvesti pod fiziološki stresor. Psihosomatski bol je vrsta telesnog iskustva koji se ne može medicinski razumeti. Ljude može da boli glava, stomak, ili leđa. U takvim situacijama, žrtve često dobiju lek, koji može da bude od pomoći, ali ne može da ih osloboди bola na duže staze.

Upravljanje sobom nakon takvih drastičnih promena zahteva značajnu količinu psihičkih kapaciteta. To može dovesti do razvijanja maladaptivnih strategija prevladavanja kao što je korišćenje alkohola ili drugih opojnih supstanci, koje dovode do drugih socijalnih problema i problema duševnog zdravlja.

Kršenja ljudskih prava imaju dugoročne i naknadne posledice, nasilje nastavlja da živi kroz uticaj koji je ostavio na pogodene ljude – to je ono što nazivamo traumom.

Važno je da se duševno zdravlje i psihosocijalna podrška integrišu u procese tranzicione pravde zbog načina na koji trauma može da utiče na žrtve, porodice i njihove zajednice. Oporavak od traume je proces koji je često delotvorniji ubrzo nakon traumatičnog događaja jer žrtve mogu da podele traumu sa nekim u koga imaju poverenje i da počnu da shvataju svoja iskustva na zdrav način.

2.3.1. Integriranje duševnog zdravlja i psihosocijalne podrške

Žrtve i prežивeli teških zločina i teških kršenja ljudskih prava po pravilu ne dobijaju nadoknadu ili adekvatnu podršku da obrade i prevaziđu traumu koja često nastaje kao posledica nasilja kojem su bili izloženi. Imajući u vidu kako se društvo razvijalo tokom istorije uz mnoštvo zona sukoba i post-konfliktnih područja, imperativno je da se procesi zasnovani na traumi integrišu tako da se duševno zdravlje i psihosocijalna podrška uključe u osnovne tokove procesa tranzicione pravde.

Nadalje, važno je shvatiti da trauma ne prebiva samo u pojedincu koji je pretrpeo traumatski događaj; trauma prelazi i na druge delove sistema. Traumatsko iskustvo je zajedničko iskustvo, i kada prođe kroz vreme i grupe ili zajednice, počinje da se identificuje kao kolektivna trauma, a kontekst se smatra ranjenim kontekstom.

Kolektivna trauma i ranjeni kontekst istrajavaju kada se ne interveniše u duševno zdravlje i zajednice nastave da funkcionišu kroz optiku traume. Uzeta kao primer,

**Trauma stanuje u iskustvima ljudi koje je pogodila.
Ona se dalje pretače u način interakcije ljudi sa samima sobom, drugima i svojim zajednicama.**

istorija nasilja širom Afrike nam kaže da nasilje prevazilazi pojedinačno iskustvo i postaje ono što grupa ljudi doživljava kao način kormilarenja kroz život.

Jedna od osnovnih uloga tranzicione pravde je da obezbedi celovitost restorativnog procesa. Taj proces može ponekad da bude omogućen redovnim pravosudnim sistemom; međutim zna se da i verska i kulturna tela nalaze načina za razmatranje i implementaciju pravosudnih aspekata. Time se obezbeđuje uvid u različite aspekte pojedinaca i zajednica uključenih u

proces pravde i isceljenja. Polaganje računa je potrebno, ali je važno da se to radi na način kojim se promoviše isceljenje i duševno blagostanje žrtava, počinilaca i njihovih porodica.

Kada neko iskusi događaj ili niz događaja koji ga destabilizuju, oni se mogu opisati kao traumatski. Nasilje umnogome doprinosi traumi i post-traumatskim reakcijama globalno. Prema tome, dočim proces tranzicione pravde ima svoju funkciju, imperativno je da se trauma koja se iskusi na pojedinačnom, porodičnom i nivou zajednice, pažljivo razmotri i da se razviju sistemi koji će olakšati isceljenje od traume. Na početku ovog procesa, žrtvama se mora obezbediti podrška psihoterapijom, koja će im pomoći da shvate šta se desilo i steknu uvid u to kako je trauma uticala na njihov život.

Integriranje duševnog zdravlja i psihosocijalne podrške će uvek podrazumevati različite procese u zavisnosti od konteksta. Trauma prebiva u iskustvu pogodenih ljudi. Ona se dalje pretače u način na koji ljudi komuniciraju sa sobom, sa drugima i sa svojom sredinom.

2.4 Faktori rizika u radu sa žrtvama u kontekstu tranzicione pravde

Važna stvar koju treba imati u vidu prilikom rada sa žrtvama u kontekstu tranzicione pravde je da pojedinci različito doživljavaju traumu i iziskuju različite strategije i različite pristupe za obradu traume. U radu sa žrtvama, mora se odgovoriti na jedinstvene potrebe i istorijat svake pojedinačne žrtve.

Svakog pojedinca treba adekvatno pregledati da bi se utvrdili eventualno postojeći problemi duševnog zdravlja i naznake simptoma ili odgovora vezanih za traumu.

Žrtve treba da budu u centru postupaka tranzicione pravde kako bi doživele taj proces kao svoj i kako se nikada više ne bi ponovila ta dela.

2.4.1. Posttraumatski stresni poremećaj

Verovatno je da će mnoge žrtve u kontekstu tranzicione pravde iskusiti posttraumatski stresni odgovor. Neke žrtve mogu čak i da ne prepoznaju uticaj nasilja koje su pretrpeli na njihovo duševno zdravlje, jer su naučene da je prihvatljivije imati fizički nego psihički simptom. U nekim situacijama, žrtve koje su anksiozne ili imaju simptome depresije mogu da priznaju da se osećaju tužno, da ne spavaju dobro, ili da imaju glavobolje, bolove u zglobovima ili lupanje srca, ali ne prepoznaju da bi to mogli da budu simptomi i znaci posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSD). Rad sa PTSD zahteva složenije zahvate na polju duševnog zdravlja.

2.4.2. Suprotstavljeni prioriteti

Iako je pristup psihosocijalnim službama važan kako bi se žrtvama pomoglo da adekvatno funkcionišu u vreme nakon sukoba, često se ne prepoznae kao prioritet. Glavna preokupacija mnogih žrtava je traženje materijalne i pravne pomoći pre nego psihosocijalne podrške. S obzirom na način na koji su njihovi životi destabilizovani, neke žrtve nađu se u teškim ekonomskim prilikama i traže konkretnu pomoć pre nego psihosocijalnu pomoć. Treba pokrenuti kampanje podizanja svesti i obrazovanja kako bi posebno žrtve i društvo uopšte postali svesni značaja psihosocijalne podrške u kontekstu otpočinjanja procesa tranzicione pravde.

2.4.3. Rodna razmatranja

Neshvatanje da muškarci i žene različito doživljavaju sukob može da ometa proces tranzicione pravde. Uvid u to kako sukob utiče na muškarce i žene može da pomogne u istragama nevidljivih krivičnih dela kao što su seksualno nasilje, prisilna sterilizacija i seksualno ropstvo, između ostalih. Žene i deca su obično najmarginalizovani i najranjiviji tokom sukoba; neki muškarci i žene možda su pretrpeli seksualno nasilje tokom sukoba i treba im posebno oprezno i delikatno pristupiti. Mora pažljivo da se razmotri i pol lica koje se bavi žrtvama, a može da bude potrebna i lekarska nega prilikom prikupljanja svedočanstava o kršenjima prava za procese tranzicione pravde. U radu sa žrtvama u kontekstu tranzicione pravde, mora se osigurati ravnopravna rodna zastupljenost žrtava.

Obuka poverenika, posebno zdravstvenih radnika, i pravnih savetnika, kao i umrežavanje sa drugim organizacijama u vezi sa sistemima i procesima zasnovanim na traumi, treba da se integrišu u usluge koje se pružaju u tom okruženju.

2.4.4. Jezik

Žrtvama se mora pružiti prilika da se izražavaju na jeziku koji im je lagodan i poznat. Neadekvatan odgovor na jezičke potrebe (verbalne i neverbalne) može da ugrozi svedočenje i posledično tome napredovanje procesa tranzicione pravde.

U zaključku, žrtve moraju da budu u središtu procesa tranzicione pravde kako bi ga usvojili i kako se teški zločini ne bi ponovili. Žrtvama se mora pružiti prilika da iskažu svoje potrebe i da ukažu na to šta dostizanje pravde podrazumeva za njih praktično i holistički.

Memorijalna kuća José Domingo Cañas, Čile

Dužnost pamćenja, Haiti

2.5 Zastupanje žrtava u različitim fazama tranzicione pravde

2.5.1 Zastupanje žrtava u postupcima za potraživanje reparacija

Svrha reparacija je priznavanje i saniranje uzroka i posledica kršenja ljudskih prava i nejednakosti u državama koje izlaze iz diktature, oružanih sukoba i političkog nasilja, kao i u društvima koja se bore sa rasnom nepravdom i nasleđem kolonizacije.

Sve žrtve kršenja ljudskih prava imaju pravo na reparacije. Različite žrtve imaju različite potrebe, a te potrebe mogu da se vremenom menjaju. Vrsta zahtevane reparacije takođe može da varira u zavisnosti od ekonomskog položaja, pola,

uzrasta i socijalnog identiteta žrtve. Žene, na primer, doživljavaju kršenja veoma različito od muškaraca, i njihova iskustva ne treba da budu ograničena na seksualno ili rodno zasnovano nasilje i njegove posledice. Razlikovaće se potrebe u reparacijama zajednica bez zemlje i raseljenih porodica iz urbanih sredina.

Države koje čine ili ne sprečavaju kršenja ljudskih prava, kao i nedržavni subjekti, uključujući pojedince, institucije, korporacije i oružane grupe koji krše prava ili saučestvuju u takvim kršenjima, imaju pravnu obavezu da obezbede reparacije.

Važno je imati na umu da je odšteta – ili novčana isplata – samo jedna od mnogih vidova materijalnih reparacija. Druge vrste uključuju povraćaj građanskih i političkih prava; fizičku rehabilitaciju; obezbeđivanje zemljišta, stanovanja, zdravstvene zaštite ili obrazovanja. Reparacije mogu takođe da budu u vidu otkrivanja istine o samim kršenjima i davanja garancija da se ona neće ponoviti. Simbolične reparacije – kao što su izvinjenja, spomen obeležja i komemoracije – su druge reparativne mere koje mogu da dobiju na značaju kada se dodele zajedno sa materijalnim reparacijama.

Reparacije se mogu davati putem administrativnih programa ili izvršavati kao ishod sudskog procesa. U mnogim državama, procesi tranzicione pravde obezbedili su reparacije grupama, zajednicama, čak i regionima. Model i davanje kolektivnih reparacija mogu da se ukrštaju sa razvojnim programima, a hitni oblici pojedinačnih reparacija mogu da se ukrštaju sa programima humanitarne pomoći. Ovakva preklapanja su neizbežna jer su oni koji su najugroženiji kršenjima ljudskih prava takođe najviše pogodeni socijalnom i ekonomskom nejednakosću. Reparacije treba osmisliti i implementirati tako da se promene ovi neravnopravni i nepravedni uslovi. Većina žrtava smatra reparacije najdirektnijim i najsmislenijim načinom dostizanja pravde. Ipak, reparacije su retko prioritet i često su mera tranzicione pravde koja se najmanje finansira.

**Glavni ciljevi
zastupanja žrtava
u postupcima za
reparacije su pružanje
pomoći i podrške
kao što je jednakost
pristupa pravdi,
izbegavanje dodatne
traume i osećaja
napuštenosti, kao i
osposobljavanje žrtava
i svedoka da zahtevaju
rehabilitaciju i ponovo
steknu svoja narušena
prava.**

Glavni ciljevi zastupanja žrtava u postupcima za reparacije su pružanje pomoći i podrške kao što je jednakost pristupa pravdi, izbegavanje dodatne traume i osećaja napuštenosti, kao i osposobljavanje žrtava i svedoka da zahtevaju rehabilitaciju i ponovo steknu svoja narušena prava.

Svaka žrtva ima sebi svojstvene potrebe kojima moraju da se pozabave svi akteri koji dolaze u dodir sa njima. Osmišljena podrška orijentisana ka žrtvama je ključni element uspešnog zastupanja i uvažavanja žrtve tokom postupka za reparacije. Neophodan uslov, da bi žrtve u praksi ostvarivale garantovana prava u procesima reparacije, je da im budu dostupne blagovremene i tačne informacije o njihovim pravima i statusu. Te informacije treba da im budu dostupne putem informativnih brošura napisanih jednostavnim i pristupačnim jezikom. Žrtvama koje ne razumeju, ili ne govore jezik postupka za reparacije treba tokom postupka obezbediti besplatni usmeni i pismeni prevod na jezik koji razumeju.

Države koje čine ili ne sprečavaju kršenja ljudskih prava, kao i nedržavni subjekti, uključujući pojedince, institucije, korporacije i oružane grupe koji krše prava ili saučestvuju u takvim kršenjima, imaju pravnu obavezu da obezbede reparacije.

Nacionalnim zakonima treba predvideti pristup besplatnoj pravnoj pomoći za žrtve kršenja ljudskih prava tokom postupaka za reparacije. Besplatnu pravnu pomoć treba da pružaju samo advokati koji su obučeni i posvećeni da zakonski zastupaju ove kategorije žrtava.

Tokom postupka, potrebno je zaštитiti žrtve i članove njihovih porodica od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, uključujući rizik od emocionalne ili psihičke povrede, kao i protiv fizičkih povreda.

2.5.2 Zastupanje žrtava u krivičnim postupcima

Uloga žrtve u krivičnom postupku znatno je evoluirala poslednjih decenija. Pre nekoliko decenija, jedina uloga žrtve bila je da prijavi krivično delo i da se pojavi kao svedok u krivičnom postupku. Na suđenju se radilo o tome da se osudi optuženi; žrtva je trebalo da sedi u galeriji. Na međunarodnom planu, prvi koraci u pravcu prava žrtava preduzeti su 1985. godine Deklaracijom Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći.⁴³ U Deklaraciji UN se kaže da žrtvama treba obezbediti pristup pravdi, pravično postupanje, restituciju, nadoknadu, i pomoć.

Danas se učešće žrtava u krivičnom postupku i prava koja su im data razlikuju od države do države. Dok je u nekim pravnim sistemima uloga žrtava ograničena na svedočenje pred sudom u svojstvu svedoka i davanje izjave o uticaju na žrtvu (tzv. victim impact statement), u drugim žrtve imaju veoma aktivnu ulogu u postupku.

Često se smatra se da je tradicionalna uloga žrtava na suđenju – uloga svedoka optužbe.⁴⁴ Neke države, uključujući Sjedinjene Američke Države i Kanadu, nude

Al-Tahreer Asocijacija za razvoj, Irak

žrtvama mogućnost da se čuje njihov glas, dozvoljavajući takozvane izjave o uticaju na žrtvu (tzv. victim impact statement).⁴⁵ To znači da žrtve mogu sudu da podnesu pismenu izjavu na propisanom obrascu koja će se potom pročitati na suđenju. Na taj način, žrtve mogu da se obrate суду tokom procesa odlučivanja sa ciljem personalizovanja zločina i uzdizanja statusa žrtve.⁴⁶

Nasuprot ovome, žrtvama se može dozvoliti aktivno učešće u krivičnom postupku – da ih zastupa advokat, da postavljaju pitanja svedocima i optuženima, pravo na uvodnu i završnu reč, i na pristup podacima sadržanim u spisu predmeta.⁴⁷ U nekim slučajevima, čak i nevladine organizacije, udruženja žrtava ili neke treće strane mogu takođe da budu zastupljene kao „građanska stranka“, posebno u predmetima masovne viktimizacije ili strukturne viktimizacije.⁴⁸

Posebno ranjivim grupama žrtava, kao što su deca ili žrtve seksualnog nasilja, treba obezbediti posebne garancije zaštite – na primer, audio-vizuelni snimak razgovora sa detetom i prihvatljivost takvih snimaka kao dokaza, postavljanje privremenog zastupnika deteta, kada je potrebno.

Mnogi faktori mogu da učine osobe posebno osetljivim, kao što su starost, zdravlje, invaliditet, pol, seksualna orientacija i pripadnost određenoj društvenoj grupi. Status višestruke ranjivosti nastaje kao rezultat dva ili više razloga na osnovu kojih se lice identificuje kao pripadnik posebno ranjive grupe. Lica koja pripadaju ranjivim grupama su po pravilu podložnija viktimizaciji, što se jasno percipira u slučajevima žrtava nedozvoljene trgovine ljudima i diskriminacije. Istovremeno, treba imati na umu da ranjive grupe češće postaju žrtve diskriminacije ili neopravdano neravnopravnog ili štetnog postupanja. Žrtve krivičnih dela koje pripadaju grupi višestruko ranjivih lica zahtevaju posebnu zaštitu i dodatnu, neprekidnu i dugoročnu pihosocijalnu podršku u procesu resocijalizacije i reintegracije. Pripadnost ranjivoj grupi već samo po sebi često znači da žrtve nisu u stanju da uvide negativno delovanje stanja u kojem se nalaze ili da preduzmu mere da ga poboljšaju bez spoljne podrške.

U većini savremenih pravnih sistema, žrtve imaju sledeća prava:

Pravo na informisanje: Pravo na informisanje znači da žrtve imaju pravo da dobiju opšte informacije o svojim pravima kao i posebne informacije u vezi sa predmetom, o datumu, mestu, vremenu, napredovanju i ishodu predmeta. Policija i vavno tužilaštvo zaduženi su za obezbeđivanje informacija žrtvi prilikom prvog kontakta.

Pravo na pravno zastupanje: Žrtve imaju prava da njihova prava i interes zastupa advokat. Takav advokat treba da ima iskustva u zastupanju ove kategorije žrtava u krivičnim postupcima, kao i stručnost na polju zaštite međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava.

Pravo uvida u spis predmeta: Pravo uvida u spis predmeta znači da žrtve imaju pravo uvida u sve dokumente koji su njima relevantni; to znači celokupan spis predmeta ili njegove delove. Žrtve treba da traže od javnog tužilaštva da im omogući pristup spisu njihovog predmeta. Javni tužilac može da omogući uvid u spis bilo elektronskim putem ili lično, uz opciju da se uvid ostvaruje pod nadzorom. Advokati žrtava mogu da igraju važnu ulogu u zahtevanju spisa od javnog tužilaštva. Advokat takođe može da objasni sadržinu spisa žrtvi, a ukoliko se pristup uskrati, advokat može ponovo da podnese zahtev ili da se žali.

Pravo dopune dokumentacije: Pravo da se u spis predmeta dodaju dokumenti omogućava žrtvama da u isti prilože dokumente koje smatraju relevantnim. Smatra se da su time oni u mogućnosti da dopune sadržinu spisa. Dokumenti koje oni mogu da dodaju su, na primer, dokumenti kojima bi se dokazala naneta šteta, kao što je medicinska evidencija ili izveštaji eksperta za zapošljavanje, rezultati privatne istrage, ili dokumenta koja se odnose na krivicu.

Pravo na obraćanje sudu: Pravo na obraćanje суду omogućava žrtvi (ili rodbini) da dâ iskaz na suđenju – na primer, o posledicama krivičnog dela, dokazima, krivici osumnjičenog, i kazni. Ovo pravo prvenstveno omogućava žrtvama da iznesu svoja gledišta pred sudom, ali sudske mogu prilikom odmeravanja kazne da uzmu u obzir izjavu o uticaju na žrtvu (tzv. victim impact statement). Pravo na obraćanje суду se može ostvariti usmeno, ali je žrtvama dozvoljeno da podnesu i pismene izjave. Advokat može da pomogne u sastavljanju izjave.

Pravo na naknadu štete: Pravo na isticanje zahteva za naknadu štete omogućava žrtvama da potražuju materijalnu i nematerijalnu naknadu u vezi sa krivičnim delom, kao što su troškovi oštećenih dobara, troškovi lečenja, putni troškovi, izostala zarada i bol i patnja. Uloga i doprinos advokata je u tome što je advokat profesionalno sposobljen da potkrepi zahteve, ako treba uz pomoć veštaka (nalaza).

2.5.2.1 Žrtve u kontekstu međunarodnog krivičnog pravosuđa

Nakon usvajanja Rimskog statuta 1998. godine, osnovan je prvi stalni međunarodni krivični sud – MKS.⁴⁹ Kako je opisano u Odeljku 1.2.2., MKS je poznat kao sud poslednje instance. Shodno sistemu komplementarnosti, MKS će suditi u određenom predmetu samo ako relevantna država nije voljna ili nije u mogućnosti da to zaista učini ili težina predmeta opravdava stavljanje pod nadležnost MKS.

Osnivanje ovog suda je veoma značajno iz ugla žrtava. MKS nije samo korak u pravcu sprečavanje nekažnjivosti za najteža međunarodna krivična dela, on je takođe afirmisao i novu grupu prava žrtava u krivičnom postupku. Kao prvo, MKS daje žrtvama pravo na učešće u suđenju i pravo na reparacije. Pravni zastupnici žrtava obezbeđuju da se u svim fazama postupka čuju njihovi stavovi i briga o pitanjima u kojima su pogođeni njihovi lični interesi. Žrtve imaju pravnog zastupnika, ali mogu i da prisustvuju raspravama, i da, podložno rešenju suda, podnose usmene i pismene podneske, ili čak može da im se dozvoli da ispituju svedoke.⁵⁰

Kontakte sa sudom koordinira Odsek za učešće žrtava i reparacije, dok pravno zastupanje žrtava obezbeđuje i podržava Kancelarija javnog branioca za žrtve.⁵¹ Rimski statut je takođe bio osnova za formiranje Fonda za žrtve, koji implementira reparacije po nalogu suda, ali i obezbeđuje dodatnu podršku žrtvama, kao što je fizička i psihosocijalna rehabilitacija ili materijalna podrška.⁵²

DOKUMENTOVANJE ISKUSTAVA

3. Dokumentovanje iskustava

Primer participativnog akcionog istraživanja u dokumentovanju priča

KAMEN I CVET: Učešće žrtava u traganju za istinom u kontekstu nekažnjivosti

Radeći u post-konfliktnim okruženjima u Aziji i na Pacifiku, u raznim fazama procesa tranzicione pravde, AJAR je saznao i promišljaо kako su žrtve i preživeli razvijali svoju snagu promovišući inicijative u vidu mera za traženje pravde. Preživeli i grupe civilnog društva su sa istom takvom nepokolebljivošću tragali za истинom i pravdom nakon što su decenijama bili učutkivani i isključivani. Ove inicijative predstavljaju važan doprinos pomaganju žrtvama masovnih kršenja ljudskih prava i njihovom osnaživanju, dajući neki vid „popravke“ kada su sve druge mere za pravdu blokirane ili nedostupne, pozicionirajući se tako za dugoročan rad ponovne izgradnje društva zajedno sa preživelima.

Inicijative za istinu i pravdu na nivou zajednice

Od 2013. godine, AJAR razvija pristup koji prepoznaje da većina žrtava masovnih kršenja ljudskih prava, naročito žene, živi u okruženju diskriminacije i totalne nekažnjivosti. To je pristup koji uviđa duboke kulturološke, političke i socioekonomiske korene siromašnih kojima je pravda daleko; te barijere nisu samo rezultat pravne prakse. Tim pristupom takođe se sagledava veza između siromaštva i viktimizacije: mnogi među osiromašenima postaju žrtve kršenja ljudskih prava zato što se muče da zaštite i svoja osnovna prava, a mnoge žrtve osiromašuju zbog stalnog socioekonomskog uticaja kršenja prava koje su pretrpeli.

Inicijativama za istinu i pravdu na nivou zajednice mogu da se polože temelji za prekidanje kruga nekažnjivosti.

Inicijativama za istinu i pravdu na nivou zajednice mogu da se polože temelji za prekidanje kruga nekažnjivosti. U mnogim post-konfliktnim okruženjima, rešavanje pitanja reparacija za žrtve i njihove zajednice može da pospeši razvoj i ojača vladavinu prava. Pa ipak, vlade ne obezbeđuju sredstva koja su potrebna za pokretanje i

održavanje ovakvih inicijativa. Žrtve postaju nevidljive, nerazlučive od sirotinje i drugih ranjivih grupa. Uprkos tome, žrtve i grupe civilnog društva nastavljaju da se bore za promene.

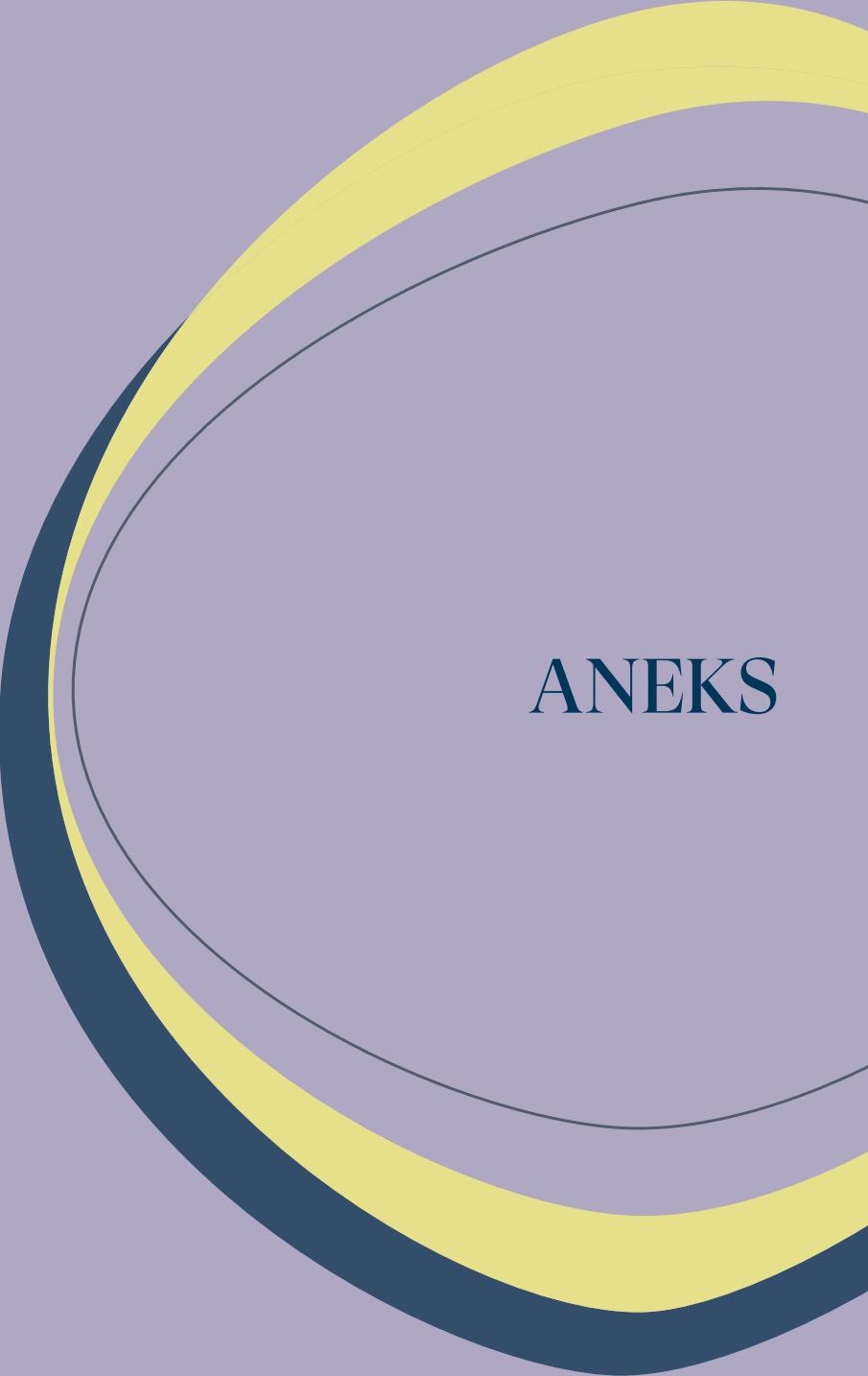
Postavka ovog pristupa razvijenog, na osnovu metodologije participativnog akcionog istraživanja i pokreta za ženska reproduktivna prava, je da žrtve i preživeli mogu da se oduče od nekažnjivosti tako što će se osposobiti da razumeju svoja prava i ojačaju svoju sposobnost učešća u zagovaranju promena na tom polju.⁵³ Formulisan sa grupama preživelih, lokalni obrazovni centri obuhvataju integrisano isceljenje, dokumentaciju, izgradnju solidarnosti i kritičku analizu kako bi preživeli mogli da učestvuju, da budu osnaženi i da imaju koristi od ovog procesa. U okviru participativnog pristupa, AJAR je sa partnerima razradio sedam metoda – alatki kojima se istražuju i dele iskustva preživelih kako bi se stekla šira perspektiva.

Tim alatkama se otvara prostor za razgovor o ličnom i poimanju nasilja od strane zajednice i njegovom uticaju na fizičke i fiziološke aspekte žrtava, identifikaciju temeljnih uzroka i izgradnju kolektivne istorije. Žrtve se pozivaju da razgovaraju o vremenskom okviru za shvatanje nasilja kojem su bili izloženi pre, tokom i nakon sukoba, kao i da izgrade kolektivnu priču sa širim viđenjem nego što može pojedinac. Mapiranje zajednice koristi se da se nacrtava mapa koja prikazuje njihove kuće i mesta na kojima se odigralo nasilje, kao i druge važne lokacije iz njihovih priča. Mapiranje resursa koristi se kako bi se potakla aktivna diskusija među učesnicima o izvorima sredstava za život pre, tokom i nakon sukoba i produbilo znanje žrtava o krugu siromaštva u kojem su se našli u post-konfliktnim situacijama. Mapiranje tela pruža mogućnost žrtvama, posebno ženama, da govore o tome kako kršenja ljudskih prava koja trpe utiču na njihova tela. Osim bola, na mapama tela označile su i mesta sreće.

Alatke pozivaju žrtve i da snimaju fotografije i pričaju priče tako što će posećivati domove drugih žrtava kako bi napravile ilustrovanu priču o njihovom životu, uključujući slike mesta i predmeta sa posebnim značenjem. Kutije za uspomene su podrazumevale da žrtve napune kutiju predmetima koji za njih predstavljaju slatke ili gorke uspomene. Žrtve su takođe zamoljene da napišu priču o svom životnom iskustvu na razglednicama. Potom se učesnici pozivaju na grupnu sesiju kako bi podelili sadržinu svojih kutija. Kamen i cvet poziva žrtve da izaberu između kamena i cveta da opišu da li su prava na istinu, pravdu, isceljenje i život bez nasilja postojala u njihovom ličnom životu, životu njihovih porodica

i zajednica. U grupi se razgovaralo o njihovim razlozima za izbor kama (ako prethodno nabrojana prava nisu postojala) ili cveta (ako su nabrojana prava postojala).

Pronalaženje alternativnih inicijativa moglo bi da bude put prelaska sa rigidnijih mehanizama, jer je stav žrtava da ne mogu više da se osline samo na zvanične mehanizme za rešavanje posledica masovnih kršenja prava ili za podršku da se njihov glas glasnije čuje. Pristup koji sadrži primerene metode isceljivanja trauma, osnažujući žrtve u nastojanju da ostvare pravdu, mogao bi da im olakša teret preživljavanja. Žrtvama treba garantovati da će one i njihove zajednice dobiti adekvatan prostor za učenje i suočavanje sa osnovnim uzrocima sukoba. To zahteva dugoročan pristup i međugeneracijski dijalog iz kojeg može da proistekne znanje i stav „nikada više“ odnosno kultura neponavljanja.

ANEKS

4. Aneks [1]

Uzorak formulara informisane saglasnosti⁵⁴

Prikupljanje iskaza od žrtava i svedoka

INFORMISANA SAGLASNOST

Sastao sam se sa [_____].

On/ona mi je objasnio/la zašto je ovde. On/ona je takođe razgovarao/la sa mnom o potencijalnim koristima i rizicima učestvovanja u razgovoru sa njim/njom za ovaj projekt. Razumem šta razgovora podrazumeva i da imam pravo da ne učestvujem. Takođe razumem da učestvovanje u ovom razgovoru neće garantovati nikakvu korist za mene ili moju porodicu. Ono ne znači da će moći da svedočim na suđenjima ili da podnosim konkretne prijave protiv bilo koga. Shvatam da mogu da prekinem razgovor u svako doba ili da odbijem da odgovorim na bilo koji deo bilo kog pitanja.

Datum: _____

Potpis: _____

NASLOVNA STRANA IZJAVE

Šifra ispitanika ⁵⁵	
Ime dokumentatora	
Organizacija	
Datum razgovora	

ENDNOTES

- 1 Ujedinjene nacije, *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies / Vladavina prava i tranziciona pravda u konfliktnim i post-konfliktnim društvima/*, 23. avgust 2004, S/2004/616, str. 8.
- 2 *Ibid.*
- 3 Robins, S. 2017, *Failing victims? The limits of transitional justice in addressing the needs of victims of violations /Izneveravanje žrtava? Granice tranzicione pravde u zadovoljavanju potreba žrtava kršenja/*, str. 52. Human Rights and International Legal Discourse, str. 41-58.
- 4 Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava, *About transitional justice and human rights /O tranzicionoj pravdi i ljudskim pravima/*, <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice/about-transitional-justice-and-human-rights>, pristupljeno: 04. aprila 2023. godine.
- 5 Jamar, Astrid. 2018, *Victims' Inclusion and Transitional Justice /Inkluzija žrtava i tranziciona pravda/*, str. 8.
- 6 Méndez, Juan E. 2016, *Victims as Protagonists in Transitional Justice /Žrtve kao akteri tranzicione pravde/*. International Journal of Transitional Justice, str. 2.
- 7 Definicija Međunarodnog instituta za tranzicionu pravdu, više na: <https://www.icti.org/what-transitional-justice>, pristupljeno: 14. oktobra 2022. godine.
- 8 Bastick M., Grimm K., Kunz R. (2007). *Sexual violence in armed conflict: Global overview and implications for the security sector/Seksualno nasilje u oružanom sukobu: Globalni prikaz i implikacije za sektor bezbednosti/*. Ženeva, Švajcarska: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces; United Nations Population Fund, Annual report Promises to Keep, 2012.
- 9 Mobekk E., (2006). *Transitional Justice and Security Sector Reform: Enabling Sustainable Peace /Tranziciona pravda i reforma sektora bezbednosti: omogućavanje održivog mira/*.
- 10 Videti: Zedner, Lucia. 2004. *Criminal Justice / Krivična pravda/*. Oxford: Oxford University Press.
- 11 de Greiff, Pablo. 2017. *Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence / Izveštaj specijalnog izvestioca o promociji istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja/*.
- 12 Ujedinjene nacije. 2005. *Resolution on Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law/Rezolucija o osnovnim principima i smernicama o pravu na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava/*.
- 13 Ujedinjene nacije. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, član 8.
- 14 Ujedinjene nacije. 2005. *Resolution on Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law / Rezolucija o osnovnim principima i smernicama o pravu na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava/*.
- 15 OHCHR. 2009. *Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: National Consultations on Transitional Justice /Alatke za vladavinu prava u post-konfliktnim državama: Nacionalne konsultacije o tranzicionoj pravdi/*.
- 16 Salvioli, Fabian. 2019. *Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence / Izveštaj specijalnog izvestioca o promociji istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja/*.
- 17 Međunarodni centar za tranzicionu pravdu. 2009. *The Rabat Report: The Concept and Challenges of Collective Reparations /Izveštaj iz Rabata: Koncepcija i izazovi kolektivnih reparacija/*.
- 18 Muddell, Kelli. 2009. *Limitations and Opportunities of Reparations for Women's Empowerment / Ograničenja i mogućnosti reparacija za osnaživanje žena/*.
- 19 Predsednički dekret 1290/2008.
- 20 Ustav Iraka 2005.
- 21 Al-janaby, Mohamed Gazi i Kahtan, Adnan Aziz. 2019. *Iraq's application of international standards relating to victims of terrorism /Primena međunarodnih standarda koji se odnose na žrtve terorizma u Iraku/*, Journal of University of Babylon for Humanities.
- 22 Videti, npr. Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava, *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Study on the right to the truth /Izveštaj visokog komesara UN za ljudska prava: Studija o pravu na istinu/*, 8.

- februar 2006, E/CN.4/2006/91; Savet UN za ljudska prava, *Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence /Izveštaj specijalnog izvestioca o promociji istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja/,* 28. avgust 2013. godine, A/HRC/24/42, stavovi 18-20.
- 23 González, Eduardo i Varney, Howard (eds.). 2013. *Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission /Traženje istine: elementi stvaranja delotvorne komisije za istinu/,* str. 3-6.
- 24 González, Eduardo i Varney, Howard (eds.). 2013. *Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission /Traženje istine: Elementi stvaranja delotvorne komisije za istinu/,* str. 2; videti i: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 28 (diskusija o Komisiji za istinu i pomirenje Južne Afrike (1996-2003), sa svedočanstvima preko 21.000 žrtava i svedoka, od kojih 2.000 na javnim debatama).
- 25 Videti: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 35 (diskusija o primjeru Komisije Perua za istinu i pomirenje (2001-2003); nakon njenog izveštaja, bivši predsednik Alberto Fudžimori, koji je bio umešan u korupciju, osuđen je na 25 godina zatvora).
- 26 Videti: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 27 (gde se konstatiše da je Parlament Južne Afrike doneo zakon o ovlašćenjima i mandatu TRC Južne Afrike nakon širokih javnih konsultacija i rasprave) i str. 39 (gde se konstatiše da je Komisija za istinu Istočnog Timora (2002-2005) takođe osnovana nakon opsežnih konsultacija sa grupama civilnog društva).
- 27 Videti: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 33 (Navodi se primer Gvatemale, gde su lica koja nisu znala za postojanje komisije mislile da istražno osoblje da su "gerilci").
- 28 Videti: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 231-232 (konstatiše se da je Južna Afrika sproveo celovit program zaštite svedoka, a za razliku od toga, nikakav program zaštite svedoka nije postojao u Ugandi, gde su se svedoci vraćali pred komisiju da povuku svoje iskaze).
- 29 Videti: Hayner, Priscilla B. 2010. *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions Commissions /Neizrecive istine: Suočavanje s izazovom komisija za istinu/,* str. 41 (diskusija o primeru komisije Istočnog Timora, koja je uvela program hitnih reparacija, predviđevši isplatu USD 200 za oko 10% onih koji su svedočili, i obezbedila podršku za duševnog zdravlja žrtvama).
- 30 Naidu, E., n.d. *From Memory to Action: A Toolkit for Memorialization in Post-conflict Societies /Od pamćenja do akcije: Alatke za memorijalizaciju u post-konfliktnim društvima/,* Međunarodna koalicija i mesta savesti [online], str. 3. Dostupno na: <https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2017/07/Memorialization-Toolkit-English.pdf>, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 31 Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava, n.d., *Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-recurrence: Purpose of the Mandate /Specijalni izvestilac za promociju istine, pravde, reparacije i garancije neponavljanja: Svrha mandata/, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights [online].* Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence>, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 32 Campisi, M. C., 2014. *From a Duty to Remember to an Obligation to Memory?: Memory as Reparation in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights /Od dužnosti sećanja do obaveze pamćenja?: Pamćenje kao reparacija u sudskoj praksi Američkog suda za ljudska prava/, International Journal of Conflict and Violence 8(1) [online], str. 61-74. Dostupno na: https://www.ijcv.org/index.php/ijcv/article/view/3045/pdf_108, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.*
- 33 Naidu, E., n.d. *From Memory to Action: A Toolkit for Memorialization in Post-conflict societies /Od sećanja do akcije: Priručnik za memorijalizaciju u postkonfliktnim društvima/, International Coalition of Sites of Conscience [online], str. 15. Dostupno na: <https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2017/07/Memorialization-Toolkit-English.pdf>*

- <content/uploads/2017/07/Memorialization-Toolkit-English.pdf>, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 34 Sodaro, Amy 2018. Memorial Museums: Promises and Limits /Memorijalni muzeji: Obećanja i ograničenja/, *Exhibiting Atrocity / Izlaganje zverstva*, str. 164. Dostupno na: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.36019/9780813592176-009/html?lang=en>, pristupljeno: 23. januara 2023. godine.
- 35 Brett, S., Bickford, L., Ševenko, L. i Rios, M., *Memorialization and Democracy: State Policy and Civic Action /Memorijalizacija i demokratija: Državna politika i građanska akcija/*, International Center for Transitional Justice [online], str. 2. Dostupno na: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Memorialization-Democracy-2007-English_0.pdf, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 36 Naidu, E., n.d. From Memory to Action: A Toolkit for Memorialization in Post-conflict societies /Od sećanja do akcije: Priručnik za memorijalizaciju u postkonfliktnim društвima, *International Coalition of Sites of Conscience* [online], str. 36. Dostupno na: <https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2017/07/Memorialization-Toolkit-English.pdf>, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 37 Kgalema, L., 1999. Symbols of Hope: Monuments as Symbols of Remembrance and Peace in the Process of Reconciliation /Simboli nade: Spomenici kao simboli sećanja i mira u procesu pomirenja/, *Centre for the Study of Violence and Reconciliation* [online], str. 18. Dostupno na: <https://www.csvr.org.za/symbols-of-hope-monuments-as-symbols-of-remembrance-and-peace-in-the-process-of-reconciliation/>, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 38 Brett, S., Bickford, L., Ševenko, L. i Rios, M., *Memorialization and Democracy: State Policy and Civic Action /Memorijalizacija i demokratija: državna politika i građanska akcija/*, *International Center for Transitional Justice* [online], str. 30. Dostupno na: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Memorialization-Democracy-2007-English_0.pdf, pristupljeno: 15. septembra 2022. godine.
- 39 *Ibid.*, str. 8.
- 40 Barsalou, J. i Baxter, V., 2007. The Urge to Remember: The Role of Memorialization in Social Reconstruction and Transitional Justice /Poriv na sećanje: Uloga memorijalizacije u društvenoj rekonstrukciji i tranzicionej pravdi/, *United States Institute for Peace* [online], str. 2. Dostupno na: <https://www.usip.org/publications/2007/01/urge-remember-role-memorials-social-reconstruction-and-transitional-justice>, pristupljeno: 20. aprila 2022. godine.
- 41 Videti: Bonis Characle Jean Martial, Lucchi Elena et al. 2018. Incorporating a principle “Do No Harm”: How to take action without causing harm, *Reflection on a review of Humanity & Inclusion’s Practices /Ugradivanje načela “Ne naškodi”:* kako delovati a ne naškoditi, razmišljanje o praksama Humanity & Inclusion/, str. 9, 2018. Dostupno na: https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/donoharm_pe07_synthesis.pdf, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 42 Aneks [1] na kraju ovog vodiča sadrži uzorak formulara informisane saglasnosti za korišćenje prilikom razgovora.
- 43 Videti: *United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power /Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći/*. Dostupno na <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 44 Videti: *Victims and their participation in the criminal justice process /Žrtve i njihovo učešće u krivičnom postupku/*. Dostupno na UNODC internet prezentaciji: <https://www.unodc.org/e4j/zh/crime-prevention-criminal-justice/module-11/key-issues/5--victims-and-their-participation-in-the-criminal-justice-process.html>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 45 *Ibid.*
- 46 *Ibid.*
- 47 *Ibid.*
- 48 *Ibid.*
- 49 Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda. Dostupno na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 50 Videti: *Victims and their participation in the criminal justice process /Žrtve i njihovo učešće u krivičnom procesu/*. Dostupno na UNODC internet prezentaciji: <https://www.unodc.org/e4j/zh/crime-prevention-criminal-justice/module-11/key-issues/5--victims-and-their-participation-in-the-criminal-justice-process.html>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.

- 51 Videti: *Representing Victims before the International Criminal Court /Zastupanje žrtava pred Međunarodnim krivičnim sudom/*. Dostupno: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/manual-victims-legal-representatives-fifth-edition-rev1.pdf>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 52 Videti: *The Trust Fund for Victims /Fond za žrtve/*. Dostupno na: <https://www.trustfundforvictims.org/en/about/vision>, pristupljeno: 23. decembra 2022. godine.
- 53 U mnogim društвима u tranziciji postoji lažna distinkcija između pružanja usluga žrtvama nasilja u porodici, ali ne i žrtvama sukoba. Istraživanje AJAR-a pokazalo je da mnoge države često usvajaju ovaj neistorijski pristup radu na rоdno zasnovanom nasilju. Radno zasnovano nasilje od strane državnih aktera ima iste korene kao nasilje u porodici. AJAR je takođe utvrdio da neke žene koje su preživele kršenja ljudskih prava kasnije postanu žrtve nasilja u porodici. U ovom slučaju, AJAR je koristio mapiranje tela, metod koji je prvobitno razvio pokret za zdravlje i reproduktivna prava žena, kako bi identifikovao nasilje nad njihovim telima i transformisao ga u nasilje države.
- 54 U okviru uvoda, na početku razgovora, ispitivač treba da pribavi informisanu saglasnost ispitanika. Poštovanje principa informisane saglasnosti je od suštinskog značaja za vođenje razgovora. Svi ispitanici moraju da daju informisanu saglasnost pre intervjuisanja, fotografisanja, snimanja njihovih informacija, upućivanja na bilo koju službu podrške ili pre nego što se njihovi podaci i kontakti podele sa trećim licima. Pravilna i informisana saglasnost podrazumeva da sva lica koja daju informacije eksplicitno potvrde, usmeno ili pismeno, da shvataju i pristaju.
- 55 Napomena: U nekim slučajevima, ime ili bilo koje podatke na osnovu kojih bi se ispitanik mogao identifikovati, treba izostaviti iz formulara izjave. U takvim slučajevima, treba koristiti numeričku šifru kojom se označava ispitanik.

International Coalition of
SITES of CONSCIENCE

www.sitesofconscience.org

- [Facebook.com/SitesofConscience](https://www.facebook.com/SitesofConscience)
- [@SitesConscience](https://twitter.com/SitesConscience)
- [@SitesofConscience](https://www.instagram.com/SitesofConscience)

GIJTR
Global Initiative for Justice
Truth & Reconciliation

www.gijtr.org

- [@GIJTR](https://twitter.com/GIJTR)
- [@GIJTR](https://www.instagram.com/GIJTR)